

KARIŲ KAPAI VILNIUJE, RASTI ARCHEOLOGINIŲ TYRIMŲ METU

Dr. Kęstutis Katalynas
Lietuvos nacionalinis muziejus

Dr. Manvydas Vitkūnas
Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

ĮVADAS

Vilnius per savo ilgaamžę istoriją ne kartą buvo tapęs kovų arena. XIV a. antroje pusėje jis buvo kelis kartus puolamas Vokiečių ordino ir jo sąjungininkų pajėgų. 1655 m. Lietuvos sostinė pirmą kartą buvo užimta svetimos valstybės kariuomenės. Iki 1661 m. čia šeimininkavo maskvėnai. 1702 m. Vilnių buvo užėmusi Švedijos kariuomenė. 1794 m. mieste, o 1831 m. jo priegose vyko dėl Lietuvos ir Lenkijos laisvės kovojusių sukilėlių mūšiai su Rusijos kariuomenės daliniais. 1812 m. Vilnius tapo viena svarbiausių Napoleono Didžiosios armijos bazių įsiveržimo į Rusijos imperiją metu. 1863–1864 m. Vilniuje buvo vykdomos tuo metu vykusio sukilimo dalyvių egzekucijos. Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijos kariuomenė Vilnių užėmė be mūšio. 1918–1920 m. Vilnius kelis kartus ėjo iš rankų į rankas – čia šeimininkavo Lietuvos, bolševikų, Lenkijos pajėgos, mieste ir ypač jo priegose vyko kovos. 1939 m. Vilnius vėl priklausė Lietuvos valstybės jurisdikcijai, tačiau jau 1940 m. jame įsikūrė okupacinės Sovietų Sąjungos kariuomenės daliniai. Antrojo pasaulinio karo pabaigoje Vilnius buvo gana smarkiai apgriautas, jo gatvėse vyko Raudonosios armijos ir Vermachto karių mūšiai.

Mūšių metu neišvengiamai žūdavo nemažai karių ir civilių. Dalies jų palaikai amžinojo poilsio atgulė miesto kapinėse, bažnyčių rūsiuose ir šventoriuose. Daugelis XX a. Vilniuje žuvusių, nuo sužeidimų, ligų, bado ir kitų priežasčių mirusių įvairių tautybių karių yra palaidoti kapinėse (Antakalnio, Rasų, vokiečių karių kapinėse Vingio parke ir kt.). Tačiau

Vilniaus mieste jau daugelį metų vykdam archeologinius tyrimus vis dar aptinkama ir iki šiol nežinomų pavienių karių ar jų grupių kapų, kartais – ir masinių kapaviečių. Tik dalis tokių archeologų atradimų yra plačiau paviešinti. Daugeliu atvejų tyrėjai apsiribojo savo atradimų aprašymu archeologinių tyrimų ataskaitose, o vienintele tokios informacijos skelbimo vieta tapo tęstinis mokslinis informacinis leidinys „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“. Yra ir tokių atvejų, kai tyrimų duomenys lieka tik ataskaitose, o minėtam leidiniui nebuvo parengta informacinių pranešimų, kai kurių tyrimų ataskaitų apskritai nėra. Todėl informacija apie archeologinių tyrimų metu aptiktus karių kapus gana padrika, fragmentiška, neretai sunkiai prieinama karo istorikams ir plačiajai visuomenei.

Iki šiol nebuvo bandymų kompleksiskai apžvelgti archeologinių tyrimų metu Vilniuje rastus karių kapus. Informacinę lentelę, kurioje pateikti lakoniški duomenys apie visus iki 2006 m. Vilniaus mieste archeologinių tyrimų metu rastus kapus, yra sudaręs archeologas Saulius Sarcevičius. Ši lentelė paskelbta Lietuvos istorijos instituto Miestų tyrimo skyriaus sudarytame „Vilniaus archeologijos atlase“¹.

Šio straipsnio autorių tikslas – pristatyti archeologinių tyrimų metu Vilniuje rastų karių kapų sąvadą, pateikiant pagrindinę informaciją apie šiuos kapus ir juose aptiktus radinius. Jame kartu pateikiama ir istorinė interpretacija, siejant juos su konkrečiais mieste vykusiais kovos veiksmais ar atskirų kariuomenės padalinių dislokacija. Rengiant sąvadą surinkta neskelbta informacija iš archeologinių tyrimų ataskaitų, saugomų Lietuvos istorijos instituto rankraštyne, Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus archyve ir Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų archyve. Taip pat buvo žodžiu apklausti archeologai, galėję turėti informacijos pasirinkta tema. Panaudoti tęstinio leidinio „Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje“ moksliniai informaciniai straipsniai, spaudos publikacijos, peržiūrėti Lietuvos nacionaliniame muziejuje saugomi kai kurių tyrimų metu aptikti radiniai².

¹ Vilniaus m. archeologinių tyrimų metu aptiktų palaidojimų suvestinė // Vilniaus archeologijos atlasas [*kompaktinė plokštelė*]. Sud. G. Vaitkevičius, O. Vailionienė. Vilnius, 2006. *Interneto prieiga*: <http://www.istorija.lt/html/miestu.html> [*tikrinta 2012.11.15*]

² Šio sąvado autoriai už suteiktas konsultacijas nuoširdžiai dėkoja archeologams dr. Linui Girlevičiui, Daivai Luchtanienei, Sauliui Sarcevičiui, karo istorijos tyrinėtojams Karoliui Mickevičiui, Sakalui Natkevičiui ir Gintautui Šironui.

Į sąvadą įtrauktos tik tos kapavietės, kuriose palaidoti asmenys laikyti- ni žuvusiais arba dėl įvairių kitų priežasčių mirusiais kariais, taip pat tos, kuriose pats laidojimo pobūdis (neįprastose vietose aptikti pavieniai kapai, iš bendro miesto kapinių konteksto išsiskiriančios netipinės kapavietės, kuriose palaidoti vien arba beveik vien vyrai), kapavietėse aptikti artefaktai (karių aprangos, uniformų detalės, ginklai), antropologinių tyrimų metu žmonių kauluose pastebėti koviniai (kirstiniai, šautiniai) sužalojimai leidžia palaidotus asmenis laikyti kariais. Sąvade nebandoma aptarti visų su karo veiksmams susijusių palaidotų žmonių – miestiečių, galimai žuvusių karo veiksmų metu, tokių kapų tyrimai yra galimo tolesnio darbo uždavinys.

Sąvade apžvelgiami kapai, datuojami XVII a. viduriu–XX a. viduriu. Duomenų apie ankstesnio laikotarpio kapus, kuriuos galima būtų neabejotinai priskirti kariams, ligšioliniai archeologiniai tyrimai nesuteikia. Tačiau labai tikėtina, kad ateityje gali būti aptikta ir viduramžių laikotar- pio karių kapų, juolab kelias XIII–XV a. datuojamas Vilniaus miestiečių laidojimo vietas (kapinynus Bokšto, Latako gatvėse ir kt.) archeologams pavyko rasti.

Sąvade nėra apžvelgiama viena išskirtinė, archeologų ištirta (tyri- mų grupės vadovas – Vytautas Urbanavičius) laidojimo vieta – sovie- tų represinių struktūrų aukų kapavietė Tuskulėnų dvarvietėje, kurioje 1944–1947 m. buvo slapta užkasti NKGB (MGB) vidaus kalėjime nužu- dyti žmonės. Daug nužudytų ir šioje kapavietėje užkastų asmenų buvo kariai (Lietuvos partizanai – pasipriešinimo sovietiniam režimui daly- viai, Armijos Krajovos (AK) partizanai, dezertyravimu apkaltinti Raudo- nosios armijos kariai, vokiečių karo belaisviai ir kt.). Tačiau atsižvelgiant į tai, kad ši kapavietė, kurios vietoje yra įkurtas Tuskulėnų rimties parko memorialinis kompleksas, gerai žinoma, o jos tyrimų dalis duomenų pa- skelbta³, šiame straipsnyje apie Tuskulėnų kapavietę nebus kalbama.

³ Plačiausias istorinis masinės kapavietės Tuskulėnuose tyrimas: **Vaitiekus S.** Tusku- lėnai: egzekucijų aukos ir budeliai (1944–1947). Vilnius, 2002; Archeologinių tyrimų informacija: **Urbanavičius V.** Grupinių kapų tyrimas Vilniuje, buv. Tuskulėnų dvaro ter- ritorijoje 2003 m. Lietuvos istorijos instituto rankraštynas (toliau – LIIR), f. 1, b. 4152; **Urbanavičius V., Vaškevičiūtė I.** Tuskulėnų dvaro likučių tyrinėjimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1996 ir 1997 metais. Vilnius, 1998, p. 328–330; **Urbanavičius V.** Grupinių kapų tyrimas Vilniuje, buvusio Tuskulėnų dvaro teritorijoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais. Vilnius, 2005, p. 142–147.

Karių kapų radimvietės sugrupuotos teritoriniu principu pagal Vilniaus miesto dalis (Senamiestis, Lukiškės, Naujamiestis, Žvėrynas, Žvejai, Šnipiškės, Kareiviškės⁴, Rasos, Liepkalnis, Naujininkai, Paneriai).

Į šį sąvadą taip pat pateko kai kurių karių palaikų ekshumacijų, atliktų Vilniaus miesto teritorijoje per paskutinius du dešimtmečius, duomenys. Jie iki šiol nėra susisteminti. Be abejo, ekshumacijos nėra tapačios archeologiniams tyrimams, nors jų metodika ir panaši. Tik kai kurios ekshumacijos atliekamos dalyvaujant archeologams ir fiksuojamos tyrimų ataskaitose.

Atsižvelgiant į šio straipsnio pobūdį, autorių nuomone, būtų buvę netikslinga praleisti į tyrėjų akiratį patekusius Vilniuje atliktų ekshumacijų duomenis, juolab kad jie gana svariai papildo žinias apie miesto teritorijoje rastus karių kapus.

Karių kapų ekshumacijos ir perlaidojimas Vilniuje vyko įvairiais laikotarpiais. Ypač daug tokio pobūdžio darbų atlikta sovietmečiu, kai įvairiose miesto vietose aptikti Raudonosios armijos karių palaikai buvo perlaidojami Antakalnio karių kapinėse. Sovietmečiu rasti vokiečių karių palaikai dažniausiai dingdavo be žinios, veikiausiai vėl buvo užkasami atsitiktinėse, nuošaliose vietose⁵.

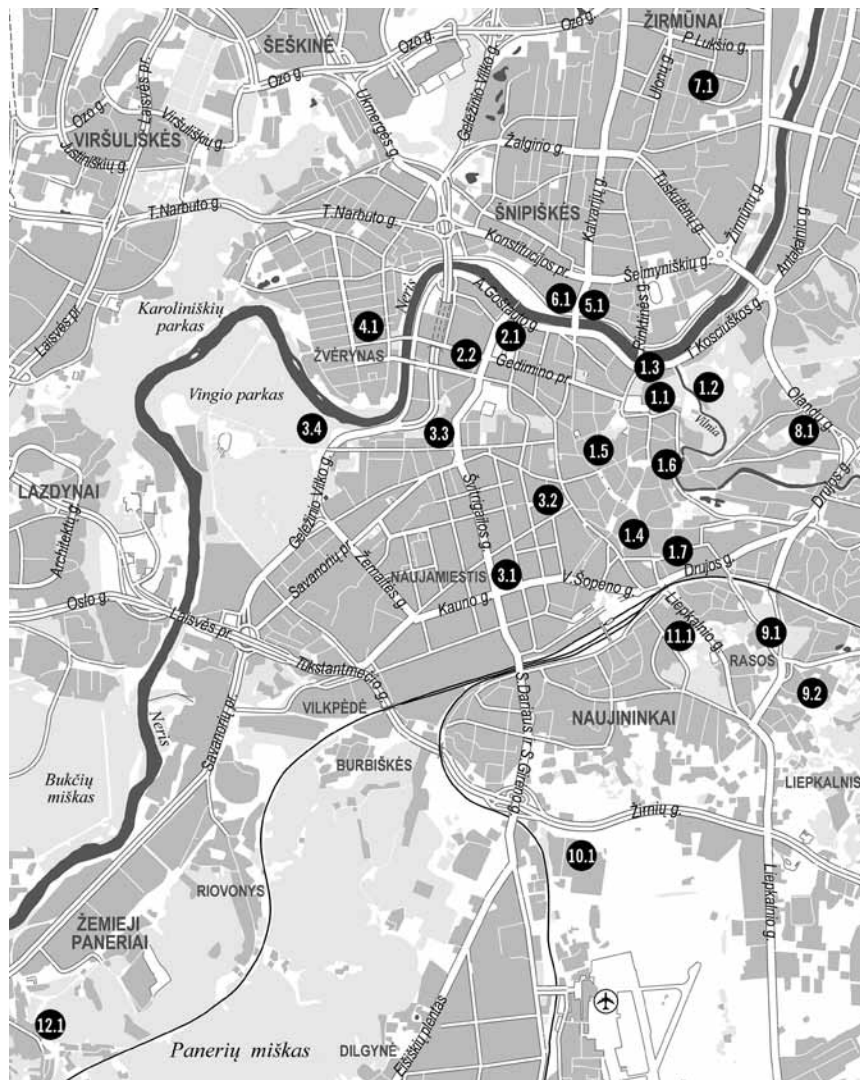
Karių palaikų ekshumacija vykdoma ir dabar, atkūrus Lietuvos nepriklausomybę⁶. Šiuo metu vokiečių karių, palaidotų Lietuvos teritorijoje, palaikų ekshumacija ir perlaidojimu dažniausiai rūpinasi Vokiečių karių kapų globos tautinė sąjunga (Vokietija) ir VŠĮ Kultūros vertybių globos tarnyba (anksčiau – įmonė Karinio paveldo tyrimų kolegija), taip pat kai kurios kitos visuomeninės organizacijos. Beveik visa informacija apie karių palaikų ekshumacijas yra gauta iš vokiečių karių kapų paieška ir perlaidojimu besirūpinančios VŠĮ Kultūros vertybių globos tarnybos darbuotojo istoriko Sakalo Natkevičiaus.

⁴ Sovietmečiu šis kareivinių rajonas vadintas „Šiaurės miesteliu“. Tokiu pavadinimu ši Vilniaus miesto dalis (dabar jau demilitarizuota ir labai pasikeitusi) dažnai vadinama ir dabar.

⁵ S. Natkevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

⁶ Vienas garsiausių ekshumacijos atvejų – 1993 m. Vilniuje, Savivaldybės aikštėje (dab. Vinco Kudirkos aikštė), atlikti SSRS kariuomenės generolo leitenanto Ivano Černiachovskio (1906–1945) palaikų ekshumavimo darbai. Palaikai buvo perlaidoti Maskvoje, Novodevičės kapinėse, o šalia kapo stovėjęs paminklas išvežtas į Voronežą (Rusija). Šis garsus ekshumacijos atvejis šiame straipsnyje plačiau nebus aprašomas.

Karių kapai Vilniuje, rasti archeologinių tyrimų metu

ŽEMĖLAPIS

SENAMIESTIS

1.1. **Žemutinės pilies teritorija (Arsenalų g. 3).** 1) 1863–1864 m. Lietuvos sukilėlių ar 1655–1661 m. okupacinės Rusijos kariuomenės karių kapai; 2) 1655–1661 m. Rusijos kariuomenės karių kapavietė; 3) su 1655–1661 m. įvykiais sietini kapai buv. Šv. Onos ir Barbaros bažnyčios teritorijoje; 4) Antrojo pasaulinio karo SSRS ir Vokietijos karių kapavietės.

1.2. **Kalnų parko teritorija.** 1) 1655–1661 m. LDK karo su Rusija aukų kapai; 2) neaiški kapavietė.

1.3. **Karaliaus Mindaugo tilto prieigos (Žygimantų, T. Vrublevskio ir Arsenalų g. sankirta).** Antrojo pasaulinio karo SSRS karių kapavietė.

1.4. **Bazilijonų vienuolyno kiemas (Aušros Vartų g. 7–Arklių g. 18).** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

1.5. **S. Moniuškos skveras (Šv. Ignoto g. 5).** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

1.6. **Latakų ir Pilies g. kampas.** Spėjama Pirmojo arba Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

1.7. **M. Daukšos g. 5.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

LUKIŠKĖS

2.1. **Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios šventorius.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

2.2. **Rotundo g. 4A.** XIX a. Rusijos imperijos karių ir kitų asmenų kapavietė.

NAUJAMIESTIS

3.1. **Kauno ir Švitrigailos g. sankirta.** Spėjama masinė kapavietė.

3.2. **Mindaugo g.** 1831 m. sukilimo laikų Rusijos karių kapavietė.

3.3. **Z. Sierakauskos g. 15.** XIX a. Rusijos karių (?) ir kitų asmenų palaikų antrinio palaidojimo vieta.

3.4. **Vingio parkas.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos kario kapas.

ŽVĖRYNAS

4.1. **Traidenio g.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

ŽVEJAI

5.1. **Žvejų g., Šv. Rapolo parapiinės kapinės.** Spėjamas AK kapitono Česlavo Grombčevskio kapas.

ŠNIPIŠKĖS

6.1. **Kalvarijų g. pradžia (sunaikintas „Vilniaus kalnelis“).** Spėjama 1812 m. karo Napoleono karių kapavietė.

KAREIVIŠKĖS

7.1. **S. Žukausko g.** 1812 m. karo Napoleono karių kapavietė.

UŽUPIS

8.1. **Polocko g. ir Kreivojo skg. sankirta.** Antrojo pasaulinio karo laikotarpio (?) kapas XVII a. kapinyno teritorijoje.

RASOS

9.1. **Naujųjų Rasų kapinės.** Antrojo pasaulinio karo SSRS karių ir kitų asmenų kapavietė.

9.2. **Dunojaus g. 27.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

LIEPKALNIS

10.1. **Žirnių g.** Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė.

NAUJININKAI

11.1. **Tyzenhauzų g. 18A.** Spėjama 1812 m. karo Napoleono karių kapavietė.

12. PANERIAI

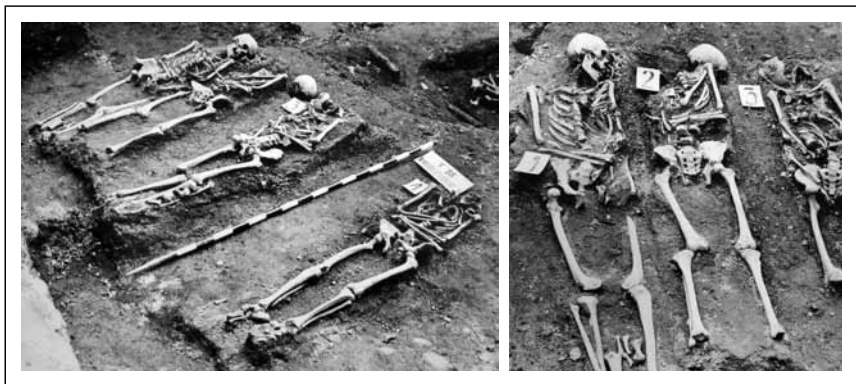
12.1. **Ūmėdžių g. 16.** 1812 m. Napoleono kariuomenės karių arba 1831 m. sukilimo dalyvių kapavietė.

1. SENAMIESTIS

1.1. Žemutinės pilies teritorija (Arsenalų g. 3)

Vilniaus Žemutinės pilies teritorijos šiaurinėje dalyje, daugiausia pastatų Arsenalų g. 3 ir 3A (buvęs Senasis arsenalas, dabar – Lietuvos nacionalinio muziejaus dalis ir Taikomosios dailės muziejus) aplinkoje, rasta daug kapų, kuriuose aptikti palaikai priskirtini kariams.

1863–1864 m. Lietuvos sukilėlių ar 1655–1661 m. okupacinės Rusijos kariuomenės karių kapai? 1988 m. rekonstruojant pastato Arsenalų g. 3 (tuo metu – Vrublevskio g. 3) šiaurinį korpusą, greta jo buvo atliekami archeologiniai tyrimai (vadovas – Virginijus Raškauskas)⁷. Iš viso kasinėtos keturios perkastos. Pastato kieme, perkasoje Nr. 4, 1,3–1,6 m gylyje aptikta 20 kapų ir dvi kaukolės iš suardytų kapų⁸. Antropologinių tyrimų duomenimis, devyneri palaikai buvo 25–40 m. vyrų; vienas iš dalies išlikęs skeletas galimai – moters. Dviejuose kapuose (Nr. 2 „bis“ ir Nr. 10) fiksuoti mirusiųjų patirti rankų kaulų lūžiai (sugiję). Kape Nr. 1

1-2 pav. Kapai, rasti archeologinių tyrimų metu Arsenalų g. 3 (tuo metu – Vrublevskio g. 3) 1988 m. *Raškauskas V., 1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Vrublevskio g. 3, ataskaita. III dalis. LIIR, f. 1, b. 1610*

⁷ **Raškauskas V.**, 1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Vrublevskio g. 3, ataskaita. I dalis. LIIR, f. 1, b. 1610.

⁸ Ataskaitos tekste nurodytas skirtingas aptiktų kapų skaičius: 18 (tekste) ir 20 (išvadoje). Plg. **Raškauskas V.**, 1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Vrublevskio g. 3, ataskaita. I dalis. LIIR, f. 1, b. 1610, p. 24–37.

palaidotas asmuo buvo patyręs galvos traumą⁹. Antropologai, sprendžiant iš atskaitos, ištyrė tik pirmuosius dešimt aptiktų skeletų.

Kapai Nr. 14, Nr. 15 ir Nr. 16, Nr. 17 buvo labai arti vienas kito, todėl padaryta išvada, kad jie gali būti vienalaikiai. Laidota karstuose, galvos orientuotos į pietvakarius arba į vakarus. Kapų duobės ar perkasos kultūrinio sluoksnio pjūvyje neišsiskyrė. Kasant duobes kapams, apardytas XVI a. datuojamas sluoksnis. Virš kapų buvusiame, galimai permaišytame, horizonte aptikta XIX a. II puse datuotina plomba, todėl tyrimų vadovas V. Raškauskas padarė išvadą, kad laidota XIX a. ir kad galimai aptikti 1863 m. sukilimo dalyvių palaikai¹⁰. Šia išvada, kurią V. Raškauskas pavadino „darbine“, t. y. negalutine, vėliau rėmėsi A. Vaicekauskas, datuodamas komplekso rytinėje dalyje aptiktus keturis kapus (žr. *toliau*). Iš tiesų pradinė hipotezė, esą tai sukilėlių palaikai, buvo iškelta aptikus pirmuosius dešimt kapų. Atidengus kitus kapus ir kasinėjimų medžiagą palyginus su istoriniais duomenimis, ji buvo paneigta dar 1988 m. archeologinių tyrimų metu¹¹. Konstatuota, kad aptiktų palaikų skaičius (vien tyrinėjant plote 22 vnt.) nesutampa su realiai Lukiškėse 1863–1864 m. mirtimi nubaustų ir nežinomoje vietoje palaidotų sukilimo lyderių skaičiumi (iš viso nužudytas 21 asmuo). 1864 m. gegužės 22–28 d. Lukiškėse mirties bausmė buvo skirta 21 sukilėliui: 12 sušaudyti ir 9 pakarti¹², o kapavietėje rasti 23 palaikai (20 išlikusių skeletų ir 2 pavienės kaukolės). Be to, visi palaidotieji – 20–30 m. vyrai, o nužudyti sukilimo vadai buvo vyresni.

1996 m. pritaikant Senojo arsenalo kieme esantį XX a. pradžioje statytą ūkinį dviaukštį pastatą Lietuvos nacionalinio muziejaus bibliotekai, kasinėtas 35 m² plotas (tyrimų vadovas – Andrius Vaicekauskas). Aptikti du dvigubi kapai¹³. Abiejuose kapuose, apie 1 m pločio duobėse, palaidoti 25–40 metų vyrai. Traumų pėdsakų palaikuose nepastebėta. Be to,

⁹ Senojo arsenalo kiemas, Vrublevskio g. 3. Preliminari skeletų lyties, amžiaus, etc. diagnostika. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Raškauskas V.*, 1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Vrublevskio g. 3, ataskaita. I dalis. LIIR, f. 1, b. 1610, p. 38–42.

¹⁰ **Raškauskas V.**, 1988 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Vrublevskio g. 3, ataskaita. I dalis. Vilnius, 1989 m. LIIR, f. 1, b. 1610, p. 37.

¹¹ K. Katalynas dalyvavo tai konstatavusios komisijos darbe.

¹² **Jogėla V., Meilus E., Pugačiauskas V.** Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV–XX a.). Vilnius, 2008, p. 232–234.

¹³ **Vaicekauskas A.** 1996 m. Vilniuje, Arsenalo g. 3, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1997 m. LIIR, f. 1, b. 2653, p. 22.

tyrimų vietoje buvo rasta ir daugiau mirusiųjų kaulų, kurie priskirtini tam pačiam laikotarpiui kaip ir keturi dvigubi kapai, suardyti vėlesniais laikais atliekant žemės judinimo darbus¹⁴. Mirusieji buvo palaidoti karsuose, galvomis į pietvakarius. Įkapių neaptikta. A. Vaicekauskas, remdamasis 1988 m. tyrimų vadovo V. Raškausko nuomone (žr. *aukščiau*) ir faktu, kad greta kapų buvo XIX a. II puse datuoto medinio pastato liekanų, kapus taip pat datavo XIX a.¹⁵

Nepakankamai pagrįsta prielaida, kad šioje Žemutinės pilies dalyje palaidoti mirties bausme nubausti 1863–1864 m. sukilimo dalyviai, kai kurių visuomenės atstovų buvo priimta kaip istorinė tiesa. 2012 m. liepos 18 d. tuometis užsienio reikalų ministras Audronius Ažubalis ir kardinolas Audrys Juozas Bačkis atidengė atminimo lentą (autorius – architektas Rimas Grigas) ant Senojo arsenalo pastato (Arsenalo g. 3A) sienos. Atidengti atminimo lentą paskatino ne tiek konkretūs archeologiniai radiniai, kiek netiesioginės prielaidos. Esą XIX a. antroje pusėje Senajame arsenale, dabartiniame Taikomosios dailės muziejuje, buvo įrengtos sukilimą malšinusių carinės Rusijos kazokų kareivinės. Remiantis atsiminimais, šių kareivinių kiemelyje, tikėtina, buvo žiauriai nukankinti sukilimo dalyviai. Nors faktą patvirtinančių archeologinių duomenų trūksta, vis dėlto šis kiemelis galėtų tapti viena iš sukilimą simboliškai įprasminančių vietų. A. Ažubalis vylėsi, kad istorikų ir archeologų pastangomis bus galutinai nustatytos konkrečių sukilėlių, kurie, manoma, buvo palaidoti Žemutinės pilies teritorijoje, pavardės¹⁶. Memorialinės lentos atidengimas, neturint pakankamai tikslios mokslinės informacijos ir aiškių įrodymų, kad čia palaidoti nužudyti sukilimo dalyviai, o ne, tarkime, XVII a. viduryje Vilnių okupavę maskvėnai, netrukus sulaukė vieno iš šio straipsnio bendraautorių K. Katalyno kritikos¹⁷.

¹⁴ **Barakauskas S.** 1996 m. archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Arsenalo g. 3, antropologinio tyrimo ataskaita. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje*: **Vaicekauskas A.** 1996 m. Vilniuje, Arsenalo g. 3, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1997 m. LIIR, f. 1, b. 2653, p. 24–26.

¹⁵ **Vaicekauskas A.** 1996 m. Vilniuje, Arsenalo g. 3, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita. Vilnius, 1997 m. LIIR, f. 1, b. 2653, p. 6–8, 22, nuotr. Nr. 2, brėž. Nr. 2.

¹⁶ Vilniuje atidengta atminimo lenta 1863–1864 metų sukilimo dalyviams. *Interneto prieiga*: <http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/vilniuje-atidengta-atminimo-lenta1863-1864-metu-sukilimo-dalyviams.d?id=59138997> [*tikrinta 2012-11-15*]

¹⁷ K. Katalynas žiniasklaidoje pareiškė nuomonę, kad reikėtų nuimti memorialinę lentą ir galvoti apie sukilėlių atminimo pagerbimą Lukiškių aikštėje – jų mirties bausmės įvykdymo vietoje. Savo ruožtu archeologas Gintautas Striška žiniasklaidai teigė, kad „is-

1655–1661 m. Rusijos kariuomenės karių kapavietė. 2003 m. Senojo arsenalo kiemo pietvakariniame kampe, Pilies kalno šiaurinėje papėdėje, tirtas 140 m² plotas (vadovas – G. Striška). Perkasos rytinėje dalyje, kalno šlaito apatinėje dalyje, aptikti devyni kapai. Mirusieji palaidoti karstuose, galvomis į pietvakarius (azimutas ~240°), aukštieilninki, rankos sudėtos ant krūtinės arba dubens. Manoma, kad kai kurie (Nr. 1, Nr. 2, Nr. 7 ir Nr. 3, Nr. 4, Nr. 8) galėjo būti palaidoti vienoje (bendroje) duobėje. Visuose kapuose rasta karsto vinių. Dalis jų, didelėmis galvutėmis, skirtos durims ar vartams apkalti. Kapuose Nr. 5 ir Nr. 6 aptikta geležies juostelių, kurios veikiausiai buvo skirtos karstams sutvirtinti. Kape Nr. 8 aptikta bronzinė saga. Kape Nr. 6, šalia palaikų dešiniojo kelio, rasta Zigmanto III Vazos 1611–1613 m. emisijos rusiška biloninė kapeika (tokios monetos buvo apyvartoje iki XVII a. vidurio imtinai). Autorius padarė išvadą, kad rasti Žemutinėje pilyje apsuptos Rusijos kariuomenės įgulos karių, mirusių nuo epidemijų, palaikai¹⁸. Vilnius iš rusų okupacijos galutinai buvo išvaduotas 1661 m. gruodžio 3 d.¹⁹

Tokios išvados visiškai dera su palaikų antropologinės analizės duomenimis. Paaiškėjo, kad aštuoneri yra vyrų, o vieni (kape Nr. 6) – apie 12 m. vaiko palaikai. Suaugusiųjų amžius (septyni atvejai) svyravo nuo 20 iki 40 m., vienas mirusysis (palaidotas kape Nr. 9) buvo vyresnis (50–55 m.). Be to, aptikta pavienių žmonių kaulų iš suardytų kapų: vienas 20–30 m.

torinių duomenų, kad čia [Žemutinės pilies teritorijoje] palaidoti sukilimo dalyviai, nėra, bet kas gali paneigti, kad jie ten galėtų būti“, o istorikas Vytautas Jogėla neatmetė nei XIX a. sukilėlių, nei XVII a. maskvėnų palaidojimo kapavietėse Senojo arsenalo kieme galimybės. Be to, V. Jogėla teigė radęs užuominų lenkų spaudoje, kad sukilimo dalyviai, įvykdžius mirties bausmę, galbūt galėjo būti palaidoti Šv. Mykolo bažnyčioje arba Gedimino kalne. Tačiau tai, V. Jogėlos manymu, veikiausiai spėjimai. Galiausiai Užsienio reikalų ministerijos Visuomenės informavimo skyriaus vadovas Mindaugas Lašas patikslino, kad įamžinti žuvusių sukilėlių atminimą prie Senojo arsenalo pasiūlė Tūkstantmečio direkcija dar 2005 m. Tiksliai palaikų palaidojimo vieta nėra žinoma, todėl Senasis arsenalas pasirinktas kaip vienas seniausių istorinių Vilniaus pastatų. Žr.: **Godavičiūtė D.** Tautos didvyrius įamžino ant skerdikų kapų? *Interneto prieiga:* <http://bendraukime.lrytas.lt/aktualijos/tautos-didvyrius-iamzino-ant-skerdiku-kapu.htm> [tikrinta 2012-11-15]

¹⁸ **Striška G.** Vilniaus pilies teritorija. Keleivinio keltuvo aikštelių Arsenalo kieme ir Pilies kalne 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita. T. 1. Vilnius, 2007 m. Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus archyvas, b. 554, p. 25–30, 80.

¹⁹ XVII a. vidurio Maskvos okupacijos Lietuvoje šaltiniai. T. 1. 1657–1662 m. Vilniaus miesto Tarybos knyga (sudarė Elmantas Meilus). Vilnius, 2011, p. 12.

vyro kaukolės skliautas, vyro žastikaulis, trys vyrų blauzdikauliai, penki padikauliai. Kai kuriuose palaikuose pastebėta traumų pėdsakų. Kape Nr. 3 palaidoto 25–30 m. vyro kairysis žastikaulis buvo lūžęs ir prieš mirtį nesugijęs. Kape Nr. 5 palaidotas 35–40 m. vyras buvo patyręs kairiojo delnikaulio ir vieno dešiniojo šonkaulio lūžius, kurie prieš mirtį jau buvo sugiję. Kape Nr. 9 palaidotas 50–55 m. mirusysis buvo patyręs nosies ir kelių kairės pusės šonkaulių lūžius, kurie sugijo iki mirties, ir sirgo galimai dėl traumos atsiradusiu kairės kojos nykščio sąnarių osteoartritu²⁰.

Tikėtina, kad su 1655–1661 m. maskvėnų okupacijos periodu gali būti susiję ir 1955 m. Pilies kalno pietvakarinėje papėdėje vykusių archeologinių tyrimų metu rasti du kapai. Kape Nr. 1, kuris aptiktas 40 cm gylyje, palaidotas mirusysis buvo paguldytas ant nugaros (azimutas ~230⁰), rankos sulenktos, plaštakos sudėtos pilvo srityje. Rastos kelios viny (greičiausiai karsto), įkapių neaptikta. Konstatuota, kad šalia galėjo būti kitų kapų, kurie suardyti įvairių perkasimų metu (šalia permaišytame sluoksnyje rasta žmonių kaulų). Iš gerai išlikusių, sveikų mirusiojo dantų tyrėjai padarė išvadą, kad kape palaidotas jaunas žmogus. Kape Nr. 2, kuris buvo tokiaime pat gylyje kaip ir kapas Nr. 1, palaidotas mirusysis buvo paguldytas ant nugaros, rankos sukryžiuotos pilvo srityje. Mirusysis orientuotas galva į šiaurės vakarus 230⁰ azimutu, palaidotas mediniame karste iš pušinių (?) 2–3 cm storio lentų. Karste šalia mirusiojo galvos buvo rastas „pusiau perlaužtas medinis kotas ir smailėjančia viršūne peilis“²¹.

Su 1655–1661 m. įvykiais sietini kapai buv. Šv. Onos ir Barbaros bažnyčios teritorijoje. 1955–1959 m. vyko A. Tautavičiaus vadovaujami didelės apimties archeologiniai tyrimai šiaurinėje Pilies kalno papėdėje. Jų metu buvo rasta Šv. Onos – Šv. Barbaros bažnyčios, stovėjusios čia 1551–1666 m., o jos viduje – mažos Šv. Onos bažnytelės, stovėjusios XIV a. pab.–1551 m., liekanų. Bažnyčios viduje ir aplink ją rasta 70 kapų. Tyrėjui krito į akis, kad dalis kapų netvarkingi, mirusieji palaidoti

²⁰ **Jankauskas R.** Žmonių palaikų iš keltuvo į Pilies kalną Vilniuje apatinės aikštelės (Arsenalo g. 3) antropologinės analizės rezultatai. *Įdėtinis nenumeruotas lapas ataskaitoje: Striška G.*, Vilniaus pilies teritorija. Keleivinio keltuvo aikštelių Arsenalo kieme ir Pilies kalne 2003 m. archeologinių tyrimų ataskaita. T. 1. Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus archyvas (toliau – ARMA), b. 554.

²¹ **Daugudis V., Kulikauskas P., Tautavičienė B., Tautavičius A.** Žvalgomųjų archeologinių tyrinėjimų Gedimino kalno pietvakarinėje pašlaitėje dienoraštis (1955.V.24–VII.4). LII R, f. 1, b. 36, p. 11–13.

netipiškomis pozomis. Buvo rasta ir grupinių kapų, kuriuose palaidota po du mirusiųsios. A. Tautavičius padarė išvadą, kad kapinėse laidota maždaug nuo 1390 m., kai čia pastatyta pirmoji Šv. Onos bažnyčia, iki 1551 m., kai pradėti naujos bažnyčios statybos darbai. Visgi dalis kapų, ypač teritorijoje greta bažnyčios, yra vėlesni ir A. Tautavičiaus siejami su 1655–1661 m. įvykiais²². Galbūt dalis šių, anot A. Tautavičiaus, „netvarkingų kapų“ yra Vilniaus pilių komplekse apsuptos maskvėnų įgulos narių palaikai, juolab kad visiškai netoli šios vietos, dabartinio funikulieriaus žemutinės aikštelės vietoje, vykdytų tyrimų metu rasti mirusiųjų palaikai būtent taip interpretuojami.

Be to, Šv. Onos – Šv. Barbaros bažnyčios vietoje rasti keli kapai, įrengti jau po to, kai ši bažnyčia buvo apleista ir sugriauta XVII a. viduryje karų metu (griuvėsiai galutinai sulyginti 1666 m.). 1957 m. vykdytų tyrimų metu rasti kapai Nr. 1–3. Jie buvo vos 35–60 cm giliau negu XVIII a. įrengtas akmenų grindinys. Įkapių nerasta. Tąsyk A. Tautavičius padarė išvadą, kad mirusieji šioje vietoje palaidoti XVII a. pabaigoje arba XVIII a., kai bažnyčia jau buvo nugriauta²³. 1960 m. tęsiant Šv. Onos – Šv. Barbaros bažnyčios ir jos aplinkos tyrimus, rastas dar vienas kapas – Nr. 1 (65), duobė kuriam, kaip ir minėtiems trims 1957 m. rastiems kapams, buvo įrengta tarp statybinių griuvenų, apgriovus arba galutinai nugriovus bažnyčią. Mirusiojo krūtinės srityje rastos kelios smulkios XVII a. monetos²⁴. Gali būti, kad šie kapai datuoti ne XVII a. pab.–XVIII a., kaip manė A. Tautavičius, bet XVII a. viduriu, kaip ir daug kitų Žemutinės pilies dalyje rastų kapų. Sunkiomis sąlygomis, karinės apgulos ar epidemijos metu palaidoti mirusiųsios tarp bažnyčios griuvenų buvo gana nesudėtinga.

Antrojo pasaulinio karo SSRS ir Vokietijos karių kapavietės. Žemutinės pilies teritorijoje 1944 m. vyko intensyvūs karo veiksmai. Tai liudija įvairiais metais vykusių archeologinių tyrimų metu rasti artefaktai.

²² **Tautavičius A.** Vilniaus pilies teritorijos archeologiniai kasinėjimai // Valstybinės LTSR architektūros paminklų apsaugos inspekcijos metraštis. T. II. Vilnius, 1960, p. 17–18.

²³ **Tautavičius A.** Archeologinių tyrinėjimų Vilniuje, Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, buvusios Žemutinės pilies teritorijoje, dienoraštis (1957.IV.24–1957.XI.2). LIIR f. 1, b. 65, p. 19–22.

²⁴ **Tautavičius A., Navickas K., Sadauskaitė-Mulevičienė I.** Ataskaita už archeologinius kasinėjimus Vilniuje, Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, buvusios Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje, nuo 1960 m. gegužės 12 d. iki spalio 30 d. LII R, f. 1, b. 92, p. 3–4.

1955 m. atliekant archeologinius kasinėjimus (vadovas – Adolfas Tautavičius) šiaurinėje Pilies kalno papėdėje, tyrimų plote Nr. 1 aptikta daug tai liudijančių radinių: daugybė šovinių tūtelių, dujokaukių dalių, spygliuotos vielos fragmentų, vokiškas šalmas ir kitų kariškų atributų²⁵. Panašių radinių (šovinių, „faustpatronų“, minų, butelių su degiuoju skysčiu, šalmų) rasta ir 1957 m. šioje teritorijoje (buv. Šv. Onos ir Šv. Barboros bažnyčios aplinkoje) atliekant archeologinius tyrimus²⁶.

1994 m. birželio mėnesį vykdant archeologinius žvalgymus (vadovas – Saulius Sarcevičius) inžinerinių komunikacijų tiesimo metu neužstatytame plote tarp pastato Arsenalo g. 3 ir Arsenalo gatvės, dviejose vietose buvo rasta karių kapų. Vienu atveju aptikti trijų asmenų palaikai, suguldyti vienas ant kito. Dveji griaučiai buvo galvomis orientuoti į pietvakarius, vieni – į šiaurės rytus. Archeologinių žvalgymų ataskaitoje jie įvardyti kaip kapai Nr. 1, Nr. 2 ir Nr. 3. Kape Nr. 1 aptikta šovininė su 5 šoviniais (taip parašyta ataskaitoje; veikiausiai turėta galvoje šautuvo šovinių apkaba), diržo sagtelė su 3 cm pločio odinio diržo fragmentu ir dveji odiniai batai. Kape Nr. 2 rastas kario individualiojo paketo fragmentas, skutimosi peiliukas ir šovininė su trimis šoviniais, kape Nr. 3 – trys geležinės sagtelės, žalvarinis žiedas ir dvi metalinės sagos su žvaigždėmis. Archeologinių žvalgymų autoriaus S. Sarcevičiaus nuomone, kapavietėje aptikti Raudonosios armijos karių palaikai; žūties laiko ir aplinkybių jis ataskaitoje netikslino²⁷. Antropologinių tyrimų metu konstatuota, kad visi trys palaidoti asmenys buvo vyrai, jų amžius – 20–25, 30–40 ir 40–50 m. Palaikuose fiksuoti kai kurių šonkaulių, vieno delnikaulio, vieno stipinkaulio, vieno žandikaulio perimortaliniai (patirti mirties ar laidojimo metu) lūžiai²⁸.

²⁵ **Tautavičius A.** Vilniaus Pilies kalno šiaurinėje papėdėje vykdytų 1955 m. nuo rugsėjo 14 d. iki lapkričio 25 d. kasinėjimų dienoraštis. *Išgėta byloje: Archeologiniai tyrinėjimai Gedimino kalno aplinkoje, 1955 m./* LII R, f. 1, b. 36, p. 9–12 (*pagal tęstinę visos bylos numeraciją – p. 55–58*).

²⁶ **Tautavičius A.** Archeologinių kasinėjimų Vilniuje, Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje, buvusios Žemutinės pilies teritorijoje, dienoraštis (1957.IV.24–1957.XI.2). LII R, f. 1, b. 65, p. 35.

²⁷ **Sarcevičius S.** Vilnius 94, Arsenalo 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita. LIIR f. 1, b. 2356, p. 21, 26.

²⁸ **Jankauskas R.** Vilniuje, Arsenalo g. 3, rastų palaikų apžiūros aktas. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Sarcevičius S.* Vilnius 94, Arsenalo 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita. LIIR f. 1, b. 2356, p. 21, p. 28–29.

Netoli Raudonosios armijos karių palaikų radimo vietos buvo aptikti dar aštuonių asmenų palaikai, netvarkingai suguldyti vienas ant kito trimis eilėmis. Kapavietė apardyta. Aptikti penki aliumininiai kario identifikavimo žetonai, aliumininė gertuvė, sagčių, metalinių ir plastmasinių sagų, rūbų užsegimo kilpelių, geležinių grandelių, šovinys. Sprendžiant iš radinių, šie asmenys buvo Vokietijos ginkluotųjų pajėgų kariai. Autoriaus nuomone, jų grupinis kapas atidengtas tik iš dalies²⁹. Antropologinių tyrimų metu konstatuota, kad visi palaidoti asmenys buvo vyrai, jų amžius svyravo nuo 20 iki 50 metų. Palaikuose fiksuoti perimortaliniai alkūnkaulių (du atvejai), šlaunikaulio (vienas atvejis) ir blauzdikaulio (vienas atvejis) lūžiai. Kaukolė Nr. 5, anot R. Jankausko, suskilusi laidojimo metu, o šlaunikaukyje rasta šautinė žaizda – kulkos įėjimo vieta iš šono³⁰.

Abiejų kovojusių pusių kariai yra žuvę SSRS kariuomenei puolant, o Vokietijos kariuomenei ginant Vilnių 1944 m. liepos mėnesį. Per vasaros karščius žuvusiųjų palaikai buvo paskubomis užkasti.

Baigus tyrimus, apie radinius buvo informuotos paveldosaugos institucijos ir Vilniaus miesto komisija dėl rezistentų ir kitų asmenų, nužudytų okupacinių režimų metu, palaikų perkėlimo ir palaidojimo vietų įamžinimo. Ir sovietinių, ir vokiečių karių palaikai buvo perlaidoti Antakalnio kapinėse³¹.

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių palaikai. Antrojo pasaulinio karo Vokietijos kariuomenės karių palaikų Žemutinės pilies teritorijoje rasta net keliose vietose. 1956 m. vasarą atliekant archeologinius tyrimus Pilies kalno šiaurinėje papėdėje, aptikti vieno ar net kelių vokiečių karių palaikai. „Nuimant viršutinį sluoksnį tuoj po smėliu, pačiame šiauriniame pakraštyje, rastas kapas – palaidotas vokiečių karys ir liekanos karo metu įrengto blindažo. 1956.VIII.6 iš blindažo liekanų šiaurinėje perkaso sienoje matyti, kad <...> blindažo gylis 2 m, plotis – 2,7 m, sienos išgrįstos lentomis. Lubas palaikė stulpai kampuose. <...> Vokiečiai

²⁹ **Sarcevičius S.** Vilnius 94, Arsenalo 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita. LIIR f. 1, b. 2356, p. 21, p. 21, 25–30.

³⁰ **Jankauskas R.** Vilniuje, Arsenalo g. 3, rastų palaikų apžiūros aktas. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Sarcevičius S.* Vilnius 94, Arsenalo 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita. LIIR f. 1, b. 2356, p. 21, p. 29–30.

³¹ **Sarcevičius S.** Vilnius 94, Arsenalo 3. Lietaus kanalizacijos archeologinės priežiūros ataskaita. LIIR f. 1, b. 2356, p. 21, 31–36.

buvę palaidoti labai negiliai apie 3,3 m nuo blindažo į vakarus.³² Taigi, iš ataskaitos teksto neaišku, ar rastas vienas, ar keli vokiečių karių kapai. Kas buvo daroma su rastais palaikais, ataskaitoje nenurodoma.

2004 m. vykdant archeologinius tyrimus (vadovai – D. Steponavičienė ir P. Blaževičius) Valdovų rūmų šiaurinėje pusėje, antrosios oficinios vietoje, buvo rasti treji žmonių palaikai. Jie buvo kniūbsti suguldyti viename kape. Griaučius peraugo medžių šaknys. Greta rasti karių žetonai, sagos, antpečių liekanos liudijo, kad čia palaidoti Antrojo pasaulinio karo metais žuvę vokiečių kariai. Šio kapo aplinkoje taip pat rastas vokiškas šalmas, batų pasagėlės, durklo makštys, daugybė šovinių tūtelių, minosvaidžio sviedinio dalis ir kitų karo laikų artefaktų³³. Antropologinių tyrimų metu konstatuota, kad kape palaidoti du 35–45 m. (kapai Nr. 1 ir Nr. 3) ir vienas 30–40 m. (kapas Nr. 2) vyrai³⁴.

Taip pat 2004 m. archeologai Vytautas Urbanavičius ir Daiva Steponavičienė perdavė Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos ekshumuotųjų grupės Lietuvoje vadovui Manfredui Drobei (Manfred Drobe) septynių karių palaikus, aptiktus tyrimų Žemutinės pilies teritorijoje metu. Dalis šių palaikų (keturių asmenų kaulai) buvo rasti dar 1964 m.³⁵ Tuomet Žemutinės pilies teritorijoje dirbusi archeologinė ekspedicija, vadovaujama Adolfo Tautavičiaus, atliko tyrimus būsimos šiluminės trasos tiesimo vietoje. Tyrimų metu buvo aptikti kelių vokiečių karių palaikai. Tiesa, ataskaitoje rašoma, kad rasti trijų vokiečių karių palaikai (nors 2004 m. atkastoje dėžėje buvo keturių žmonių kaulai). Archeologinių tyrimų ataskaitoje yra A. Tautavičius 1964 m. rugpjūčio 31 d.

³² **Tautavičius A.** LTSR MA Istorijos instituto vykdytų archeologinių kasinėjimų Vilniuje Gedimino kalno šiaurinėje papėdėje 1956.V.14–X.3 dienoraštis. LII R, f. 1, b. 36, p. 20.

³³ **Steponavičienė D., Blaževičius P.** II oficinios Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje tyrimai 2004–2005 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006, p. 151–152; Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. Umbettungsbericht. Vilnius Cathedralplatz „Untere Burg“, 06.09.-07.09. 2004. Vergebene U-Nr.: 017-019 (*VšĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

³⁴ **Jankauskas R., Barkus A., Urbanavičius A.** II oficinios Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje tyrimai 2004–2005 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2004 metais. Vilnius, 2006, p. 357–358.

³⁵ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e. V. Umbettungsbericht. Vilnius Cathedralplatz, Krs. Vilnius, Bez. Vilnius. 04.08.1964 – 06.09.-07.09. 2004. Vergebene U-Nr.: 020-023 (*VšĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

parengtas aktas, kuriame rašoma: „Kasant trasą, 1964 m. rugpjūčio 4 d., 6 m į šiaurę nuo Pionierių rūmų [vad. Šliosbergo namo, XIX a. pr. pastaityto panaudojant Valdovų rūmų rytinio korpuso griuvėsius – *aut. past.*] garažo galo buvo aptikti treji žmonių griaučiai vos 20–40 cm gylyje. Tarp jų rasta pusapvalė nulaužtu kraštu skardelė [kario identifikavimo žetonas – *aut. past.*] su dviem apskritomis skylutėmis ir įmuštu įrašu „3605 BL. AB Stamm Komp. Kf. Ers. Abt. 8“, kita tokia pat visai sunykusi skardelė su neišskaitomu įrašu ir trečia keturkampė aliumininė skardelė su skaitline „10.43“. Be to, buvo likusios žymės kelių vokiško munduro sagų. Matyt, čia yra 1944 m. vasarą užkasti hitlerinės armijos kareiviai. Tarp kaulų surastas auksinis (?) vestuvinis žiedas, kurio vidinėje pusėje yra inicialai „E.TH“ ir data „19 16/8 32“. Griaučiai sudėti į medinę dėžę ir užkasti ten pat trasos dugne. Žiedas kartu su vienu egzemplioriumi šio akto perduodamas Vilniaus miesto Lenino rajono milicijos skyriaus radinių stalui³⁶. 1964 m. dėžėje užkasti vokiečių karių palaikai dar kartą atrasti 2004 m. Aptikti palaikai iš pirminės trijų asmenų ir antrinės keturių asmenų kapaviečių buvo perduoti Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos (Vokietija) atstovams ir perlaidoti vokiečių karių kapinėse Vingio parke³⁷.

Kiti spėjami karių kapai. Vilniaus Žemutinės pilies teritorijoje galėjo būti rasta ir daugiau karių kapų. A. Tautavičius 1955 m. archeologinių tyrimų ataskaitoje užsimena, kad šioje Vilniaus dalyje „XX a. pradžioje, vykdant statybos darbus, buvo aptiktas išstisas kapinynas, kuris palaikytas 1812 m. prancūzų kapais“³⁸. Tačiau lieka neaišku, kokiais šaltiniais remiamasi pateikiant šią informaciją.

1955 m. vykdant archeologinius tyrimus (vadovas – A. Tautavičius) šiaurinėje Pilies kalno papėdėje, tyrimų plote Nr. 1 rasti du suardyti kapai

³⁶ **Tautavičius A.** Per Vilniaus Žemutinės pilies teritoriją 1964 m. birželio 22–rugsėjo 9 d. kastos šiluminės trasos archeologinių stebėjimų duomenys. Vilnius, 1965. LIIR f. 1, b. 227, p. 21, p. 53.

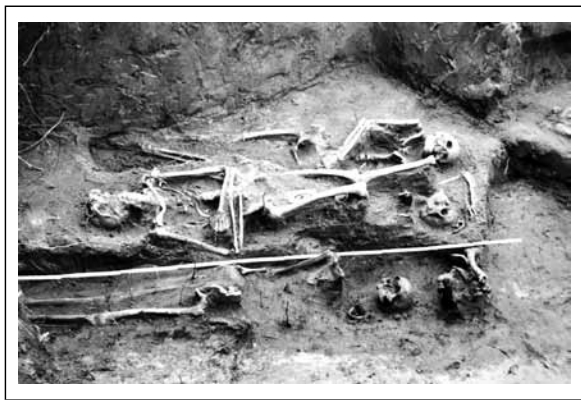
³⁷ S. Natkevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

³⁸ **Tautavičius A.** Vilniaus Pilies kalno šiaurinėje papėdėje vykdytų 1955 m. nuo rugsėjo 14 d. iki lapkričio 25 d. kasinėjimų dienoraštis. *Įsegta byloje:* Archeologiniai tyrinėjimai Gedimino kalno aplinkoje, 1955 m./ LII R, f. 1, b. 36, p. 2 (*pagal tęstinę visos bylos numeraciją – p. 48*).

be įkapių. Atstumas tarp kapų – 4,4 m³⁹. Tikėtina, kad šie pavieniai kapai taip pat sietini su šioje vietoje vykusiais karo veiksmais, tačiau tikslesnei interpretacijai stinga duomenų.

1.2. Kalnų parko teritorija

1655–1661 m. LDK karo su Rusija aukų kapai. 1989 m. vyko archeologiniai tyrimai dabartinio Kalnų parko teritorijoje. Tyrimams vadovavo archeologė Daiva Misiukaitė (Luchtanienė). Dviejose vietose buvo rasta žmonių kapų. Bekešo kalno (didžioji dalis jo nuplauta Vilnelės) likučių pietinėje dalyje, tiriant šurfą Nr. 7, rasta žmonių palaikų. Išplėtus tyrimų plotą, iš viso aptikta dešimt kapų, kuriuose buvo palaidota 30 žmonių. Dalis kapų buvo grupiniai (vienoje kapo duobėje palaidota po du, keturis, septynis mirusiųs). Mirusieji (vyras, moteris, paaugliai ir vaikai) laidoti gana chaotiškai: vieni atloštomis galvomis, kiti ant šono arba virš galvos sudėtomis rankomis. Kai kurių mirusiųjų rastos tik griaučių dalys. Mirusieji laidoti galva į šiaurę ir šiaurės vakarus. Karstų likučių nepastebėta, nors rasta kaltinių vinių. Mirusieji laidoti be įkapių. Tik kape Nr. 2 rasta Zigmanto III Vazos moneta – dvidenaris, nukaldintas 1620 metais, o grupiniame kape Nr. 6 – metalinių sagų, sagtis, bato pasagėlė, stiklo karoliukų. Tyrėja, remdamasi rasta mo-

3 pav. Archeologiniai tyrimai Kalnų parko teritorijoje 1989 m. Grupinis kapas Nr. 6. Misiukaitė D. *Vilniaus pilių muziejaus-draustinio teritorijos ribų nustatymas. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Ataskaita. LII R, b. 1668*

³⁹ **Tautavičius A.** Vilniaus Pilies kalno šiaurinėje papėdėje vykdytų 1955 m. nuo rugsėjo 14 d. iki lapkričio 25 d. kasinėjimų dienoraštis. *Įsegta byloje: Archeologiniai tyrinėjimai Gedimino kalno aplinkoje, 1955 m./ LII R, f. 1, b. 36, p. 9, 11 (pagal tęstinę visos bylos numeraciją – p. 55, 57).*

neta ir laidojimo pobūdžiu (grupiniai kapai), padarė logišką išvadą, kad Kalnų parko teritorijoje rasti kapai veikiausiai sietini su 1655–1661 m. rusų vykdyta Vilniaus okupacija. Kitoje Kalnų parko teritorijos vietoje, Gedimino kapo kalno aikštelės pietinėje dalyje, buvo aptiktas kapas, kuriame vienoje duobėje, lentiniuose, geležinėmis vinimis sutvirtintuose karstuose, buvo palaidoti keturi asmenys⁴⁰. Abiejose kapavietėse rasti grupiniai kapai veikiausiai yra vieno laikotarpio ir sietini su tragiškais XVII a. įvykiais Vilniuje. Sunkiau pasakyti, ar šie kapai yra karių.

Neaiški kapavietė. Kreivojo, kitaip – Trijų Kryžių, kalno šiaurinėje papėdėje, ties įvažiavimu iš Kosciuškos gatvės į Kalnų parko teritoriją, SSRS kariuomenės kariai, lygindami šlaitą, 1955 m. atkasė apie dešimt griautinių kapų. Darbų vietoje apsilankęs archeologas Pranas Kulikauskas užfiksavo, kad mirusieji orientuoti galvomis į rytus, kapai – be įkapių. Konstatuota, kad tai veikiausiai vėlyvi kapai⁴¹. Ar jie ir 1989 m. tirti kapai Kalnų parko teritorijoje gali būti vienalaikiai, sunku pasakyti, nes išsamnė 1955 m. atkastų kapų fiksacija nebuvo atliekama.

1.3. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos (Žygimantų, T. Vrublevskio, Arsenalo gatvių sankirta)

Antrojo pasaulinio karo SSRS karių kapavietė. 2002 m. kovo mėnesį buvo pradėti Karaliaus Mindaugo tilto per Nerį statybos darbai. Jų metu statybininkai aptiko žmonių kaulų. Pradėjus archeologinius tyrimus (vadovai – Gediminas Gendrėnas ir Egidijus Ožalas), ištirtas maždaug 5x5 m dydžio plotas. Jame rasti penkių Raudonosios armijos karių palaikai. Mirusieji buvo paguldyti ant nugaros, ištiestomis rankomis, galvomis į šiaurę – šiaurės rytus (link Neries upės). Palaikų antropologinę analizę atliko Arūnas Barkus. Palaidotųjų amžius – maždaug nuo 20 iki 35–45 metų. Sprendžiant iš kai kurių įkapių (dviejų gvardijos ženkliukų

⁴⁰ **Misiukaitė D.** Vilniaus pilių muziejaus-draustinio teritorijos ribų nustatymas. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Ataskaita. LII R b. 1668, p. 8–12, 15, 17–20; **Misiukaitė D.** Vilniaus kalnų parko teritorijos žvalgomieji tyrimai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1988 ir 1989 metais. Vilnius, 1990, p. 153–154.

⁴¹ **Kulikauskas P.** 1955 m. archeologiniai žvalgymai Vilniaus Kreivosios pilies, arba Trijų Kryžių kalno, rajone. *Įsegta byloje*: Archeologiniai tyrinėjimai Gedimino kalno aplinkoje, 1955 m./ LII R, f. 1, b. 36, p. 1–3 (*pagal tęstinę visos bylos numeraciją – p. 130–132*).

ir vieno ženkle „Pasižymėjęs tankistas“ bei antsiuvo su tanko atvaizdu), bent trys iš palaidotųjų buvo tankistai. Be asmeninių daiktų (šukų, veidrodėlio, cheminio pieštuko fragmentų, buteliuko) ir aprangos detalių (batų, antsiuvo su tanko atvaizdu, sagčių, diržų skirstiklių, sagų), aptiktas kastuvėlis, 100 pistoleto TT šovinių ir dvi prieštankinės granatos. Palaikai buvo preparuojami dalyvaujant išminuotojams, jie išsivežė rastas granatas ir šovinius. Žuvę asmenys neidentifikuoti. Palaikai, dalyvaujant Rusijos, Ukrainos ir Baltarusijos diplomatinėjų atstovybių atstovams, perlaidoti Antakalnio karių kapinėse šalia kitų Antrajame pasauliniame kare žuvusių SSRS karių⁴².

Kaip ir netoliese, vos už kelių šimtų metrų nuo Arsenalo g. 3, aptikti palaidoti vokiečių ir SSRS kariai, prie Neries palaidoti kariai yra žuvę 1944 m. liepos mėnesį. Kapaviečių tankis tarp Vilniaus pilių kompleksu ir Neries liudija, kad šioje vietoje vyko gana atkaklūs susirėmimai. Įdomu, kad visiškai šalia, dabartinės Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos pastate, nuo 1944 m. liepos 13 d. buvo įsikūręs SSRS kariuomenės III Baltarusijos fronto štabas, kuris čia rezidavo iki spalio mėnesio⁴³. Nors karių kapai Neries pakrantėje buvo vos už keliasdešimties metrų nuo štabo, palaikai nebuvo tinkamai perlaidoti, o sovietmečiu apskritai užmiršti.

1.4. Bazilijonų vienuolyno kiemas (Aušros Vartų g. 7 – Arklių g. 18)

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. 2006 m. archeologas Tauras Poška tęsė 2005 m. pradėtus tyrimus Bazilijonų vienuolyno komplekse⁴⁴. Jo pietvakarinėje dalyje buvo aptiktas grupinis kapas ir jame

⁴² **Gendrėnas G., Ožalas E.** Vilnius 2002. Karaliaus Mindaugo tilto prieigos. Žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Ataskaita. I dalis. Karaliaus Mindaugo tilto atramos. Nacionalinio muziejaus Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Valdovų rūmų archyvas, b. 425, p. 28–31; **Gendrėnas G., Ožalas E.** Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, statomo Karaliaus Mindaugo tilto prieigose // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais. Vilnius, 2005, p. 185.

⁴³ Lietuvos TSR istorijos ir kultūros sąvadas. 1. Vilnius. Vilnius, 1988, p. 390.

⁴⁴ **Poška T.** Bazilijonų vienuolynas Vilniuje, Aušros Vartų g. 7 – Arklių g. 18 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 251–253.

4 pav. Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių grupinė kapavietė, aptikta Bazilijonų vienuolyno kieme. *Poška T. Aušros Vartų g. 7 / Arklių g. 18, Vilniuje, archeologinių tyrinėjimų 2006 m. ataskaita. ARMA, b. 489A*

identifikuoti 15 asmenų palaikai. Be to, suardytoje kapavietės dalyje rasti ne mažiau kaip aštuonių asmenų palaikų fragmentai⁴⁵. Dalis kapavietės apardyta XX a. antroje pusėje čia atliekant žemės kasimo darbus. Palaikai buvo sumesti į maždaug 2,7x3,4x1,7 m dydžio duobę, galimai išmuštą bombos. Tyrimų vietoje aptikta karinių uniformų fragmentų, medicininiai įtvarai, medicininė „antis“ leido teigti, kad duobėje yra sumesti Antrojo pasaulinio karo pabaigoje ligoninėje gydytų ir sovietų kariuomenės sušaudytų vokiečių karių palaikai⁴⁶.

Antropologinių tyrimų duomenys liudija, kad duobėje palaidoti

⁴⁵ **Jankauskas R., Barkus A., Urbanavičius A.** Preliminarūs 2006 m. archeologinių kasinėjimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 534–535.

⁴⁶ **Poška T.** Aušros Vartų g. 7 / Arklių g. 18 Vilniuje, archeologinių tyrinėjimų 2006 m. ataskaita. ARMA, b. 489A; **Poška T.** Bazilijonų vienuolynas Vilniuje, Aušros Vartų g. 7 – Arklių g. 18 // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 252–253.

beveik vien vyrai (kapai Nr. 1–14, nenumeruotas kapas ir 7 iš mažiausiai 8 palaikų fragmentų, aptiktų suardytoje kapavietės dalyje). Žuvusiųjų amžius – nuo 18 iki 45–50 m. (tačiau daugelis buvo ne vyresni kaip 35 m.). Kai kuriuose skeletuose ir jų fragmentuose pastebėta kovinių sužalojimų pėdsakų – įvairių kaulų lūžių, kauluose įstrigusių geležinių svetimkūnių (skeveldrų). Aptikta šautinių sužalojimų pėdsakų. Itin iškalbingas sužalojimas pastebėtas palaikuose Nr. 8 (20–30 m. vyro): kaktoje apie 2 cm virš tarpakio aiški kulkos įėjimo, o pakauškaulio žvyno kairėje pusėje – kulkos išėjimo anga⁴⁷.

Archeologo T. Poškos iškelta versija, kad į duobę buvo sumesti Antrojo pasaulinio karo pabaigoje sušaudytų karo ligoninėje gulėjusių vokiečių karių kūnai, visiškai įtakinga, ypač atsižvelgiant į pastebėtus sužalojimus (šūvio į galvą ir pan.). Tokią interpretaciją paremia kapavietės pobūdis: palaikai sumesti bet kaip, nepaisant elementarios pagarbos žuvusiesiems. Lyg pasityčiojant tarp palaikų įmesta ir ligoninės „antelė“ – basonas. Tai liudija aiškų karių, pribaugusių šiuos ligonius ir sužeistuosius, cinizmą.

Tai, kad Bazilijonų vienuolyno, kuriame 1944 m. vasarą buvo karo ligoninė, teritorijoje sovietų kariai šaudė žmonės, terorizavo belaisvius ir medicinos personalą (apiplėšinėjo sužeistuosius, belaisvius, prievartavo medicinos seseris), liudija ir tuo metu čia buvę, išgyvenę ir po karo savo atsiminimus parašę Vermachto kariai Oigenas Hinenas ir Horstas Kolbergas⁴⁸.

Bazilijonų vienuolyno kieme aptikti vokiečių karių palaikai buvo perlaidoti vokiečių karių kapinėse Vingio parke⁴⁹. Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos atstovams perlaidoti buvo perduoti devyniolikos asmenų palaikai. Taip pat perduoti greta palaikų rasti daiktai – aštuoni kario identifikavimo žetonai, vienas medalionas, vienas vestuvinis žiedas, vienas žiedas (signetė), dvi monetos (5 ir 10 pfenigų nominalo)⁵⁰.

⁴⁷ Jankauskas R., Barkus A., Urbanavičius A. Preliminarūs 2006 m. archeologinių kasinėjimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2006 metais. Vilnius, 2007, p. 534–535.

⁴⁸ Oigeno Hinneno ir Horsto Kolbergo prisiminimai. *Gintauto Širono asmeninis archyvas*.

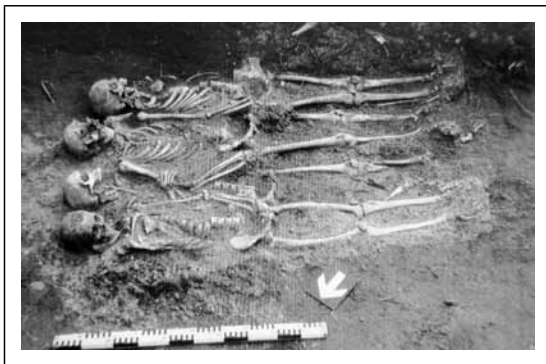
⁴⁹ Poška T. Aušros Vartų g. 7 / Arklių g. 18, Vilniuje, archeologinių tyrinėjimų 2006 m. ataskaita. ARMA, b. 489A, p. 13.

⁵⁰ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Umbettungsbericht. Vilnius, Basilius-Kloster, Aušros vartų 7–Arklių Str. 18. 20.06.-05.07.2006. Vergebene U-Nr.: 34-52 (*VšĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

1.5. S. Moniuškos skveras (Šv. Ignoto g. 5)

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. S. Moniuškos skvere 2003 m. archeologė Daiva Luchtanienė atliko archeologinius žvalgymus 120 m² plote. Prie Benediktinių vienuolyno tvoros, maždaug 60 cm gylyje, 2,2x1,2 m dydžio duobėje, buvo aptikti keturių asmenų palaikai. Iš šalia palaikų rastų kario identifikavimo žetonų nustatyta, kad čia palaidoti Antrojo pasaulinio karo metais žuvę vokiečių kariai. Kapavietėje taip pat rasta sagų, perpečių, diržų fragmentų, šovinių, šaukšto, šakutės, metalinės dėžutės liekanų, spėjamo antpečio fragmentas. Palaikai perduoti Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos ekshumuotojų grupės Lietuvoje vadovui Manfredui Drobei⁵¹.

Buvo atlikti rastų mirusiųjų palaikų antropologiniai tyrimai (autorai – Rimantas Jankauskas, Arūnas Barkus, Agnius Urbanavičius). Visų keturių mirusiųjų skeletai visiškai išlikę. Palaikai Nr. 1 priklausė 30–40 m., 170–175 cm ūgio vyrui. Konstatuota, kad kaukolė iš dalies suardyta, pastebėtas veido dešinėsios pusės perimortalinis sužalojimas (galėjo būti kovinė trauma). Palaikai Nr. 2 priklausė 25–30 m., 165–175 cm ūgio vyrui. Fiksuoti sužalojimų pėdsakai: dešiniojo šlaunikaulio proksimalinio galos skeveldrinis lūžis (perimortalinis) ir abiejų kairiosios blauzdos kaulų proksimalinių dalių skeveldriniai lūžiai (galėjo būti kovinė trauma). Palaikai Nr. 3

5 pav. Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių grupinė kapavietė, aptikta Šv. Ignoto g. 5. *D. Luchtanienė.*

Archeologinių žvalgymų Šv. Ignoto g. 5, Vilniuje, 2003 metais rezultatai

⁵¹ **D. Luchtanienė.** Archeologinių žvalgymų Šv. Ignoto g. 5, Vilniuje, 2003 metais rezultatai. *Išgta į bendrą ataskaitą: Žukovskis R.* Archeologinių žvalgymų Vilniaus senjojo miesto vietos su priemiesčiais (A1610K) bei urbanistikos paminklo teritorijoje (UV-69), Vilniaus m. 2003 metais ataskaita. LII R b. 4172, p. 27-33.

yra 30–35 m., 175–180 cm ūgio vyro. Palaikai Nr. 4 – jauniausio kario. Jam tebuvo 20–25 m., ūgis – 175–180 cm. Palaikuose Nr. 3 ir Nr. 4 akivaizdžių sužalojimų pėdsakų taip pat nepastebėta⁵². Veikiausiai kulkos arba skeveldros kliudė paskutinių dviejų karių tik minkštuosius audinius.

1.6. Latako g. ir Pilies g. kampas

Spėjama Pirmojo arba Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. Latako g. 2 1980–1981 m. vykusių archeologinių tyrimų metu buvo rasta XV–XVI a. datuojamų kapų. Tyrimams vadovavo archeologas Gediminas Gendrėnas⁵³. S. Sarcevičiaus sudarytoje Vilniaus mieste archeologinių tyrimų metu rastų palaidojimų suvestinėje lentelėje nurodyta, kad čia aptikta ir Pirmojo pasaulinio karo vokiečių karių kapų⁵⁴. Tačiau šis teiginys kelia labai didelių abejonių. Pirmojo pasaulinio karo metais Vokietijos kariuomenė įžengė į Vilnių be mūšių, o savo mirusiuosius laidojo karių kapinėse Antakalnyje ir dabartiniame Vingio parke. Archeologinių tyrimų ataskaitoje konkrečios informacijos apie rastus Pirmojo pasaulinio karo laikotarpio kapus nėra. Tyrimus atlikusio archeologo Gedimino Gendrėno liudijimu, tyrimų metu buvo atkasti kelių palaidotų žmonių kojų kaulai, ant kurių išlikę geros kokybės kaustyti batai (veikiausiai vokiški). Tyrėjas nusprendė neinformuoti sovietinių valdžios institucijų apie radinį, nes to meto archeologų patirtis liudijo, kad, apie tai pranešus, palaikai bus paimti ir dings be žinios. Palaikai, dar visiškai neatkasti, vėl buvo užpilti žemėmis ir palikti⁵⁵. Manytume, kad Latako ir Pilies gatvių kampe veikiausiai buvo rasti ne Pirmojo, o Antrojo pasaulinio karo Vokietijos kariuomenės karių palaikai.

⁵² **Jankauskas R., Barkus A., Urbanavičius A.** Preliminarūs 2003 m. archeologinių kasinėjimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2003 metais. Vilnius, 2005, p. 306.

⁵³ **Gendrėnas G.** Vilnius, 1980–1981 m. 160 vietų Dailės instituto bendrabutis Latako g-vėje. Archeologiniai tyrimai. Ataskaita. Plotas Nr.1-3. LIIR, f. 1, b.1606c-d.

⁵⁴ Vilniaus m. archeologinių tyrimų metu aptiktų palaidojimų suvestinė // Vilniaus archeologijos atlasas [*kompaktinė plokštelė*]. Sud. G. Vaitkevičius, O. Vailionienė. Vilnius, 2006; *Interneto prieiga:* <http://www.istorija.lt/html/miestu.html> [*tikrinta 2012.11.15*]

⁵⁵ G. Gendrėno žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

1.7. M. Daukšos g. 5

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. 2008 m. archeologas Saulius Sarcevičius atliko archeologinius žvalgymus Lapų ir M. Daukšos gatvėse, kur buvo kasamos telekomunikacijų trasos. Daukšos g. 5 aptikti suardyti žmonių palaikai ir greta jų buvę keli odinių batų fragmentai, trys šoviniai ir kario identifikavimo žetonas. Manoma, kad rasti kapai yra vokiečių karių, žuvusiųjų per Antrąjį pasaulinį karą⁵⁶. Šių tyrimų atskaita dar neparengta. Palaikai buvo perduoti Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos ekshumuotojų grupės atstovams ir perlaidoti vokiečių karių kapinėse Vingio parke⁵⁷.

2. LUKIŠKĖS

2.1. Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios šventorius

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. 1998 m. buvo atliekami žvalgomieji archeologiniai tyrimai ir archeologiniai žvalgymai (vadovė – Daiva Luchtanienė) Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios šventoriuje. Iširta 11 šurftų, žvalgytos požeminių komunikacijų tranšėjų kasimo vietos. Tyrimų metu rasta suardytų žmonių palaikų. Didžioji dalis jų priskirta čia XVI–XVII a. buvusioms beturčių kapinėms, o šurfe Nr. 4 rasti individualūs radiniai aiškiai yra XX a. Čia rasta šovinių ir vokiškos dujokaukės liekanų⁵⁸. Atlikus palaikų antropologinius tyrimus paaiškėjo, kad kai kurie kaulai priklauso XX a. gyvenusiems žmonėms (tarp tranšėjose nuo šurfo Nr. 4 iki šurfo Nr. 5, nuo šurfo Nr. 5 iki šurfo Nr. 6 rastų kaulų buvo balto metalo ir porceliano dantų tiltelis)⁵⁹. D. Luchtanienė iškėlė prielaidą, kad kai kuriose šventoriaus vietose gali būti palaidoti šalia

⁵⁶ S. Sarcevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 15 d.); Mažai informatyvūs archeologiniai tyrinėjimai (sud. Eglė Marcinkevičiūtė) // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2008 metais. Vilnius, 2009, p. 564.

⁵⁷ S. Natkevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

⁵⁸ **Luchtanienė D.** Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios aplinkoje, 1998 m. Ataskaita. LIIA, f. 1, b. 3224, p. 4–6, 10–11.

⁵⁹ **Jankauskas R.** Palaikų iš Vilniaus, Lukiškių a. 10, (1998 m.) antropologinio tyrimo rezultatai. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Luchtanienė D.* Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios aplinkoje, 1998 m. Ataskaita. LIIA, f. 1, b. 3224, p. 28–29.

bažnyčios veikusioje karo ligoninėje mirę arba mūšiuose žuvę vokiečių kariai⁶⁰. Ši versija labai įtikima: yra žinoma, kad 1944 m. liepos 9–10 d. vienas paskutinių Vokietijos kariuomenės atsparos punktų Vilniaus mieste buvo būtent šalia Lukiškių aikštės⁶¹.

2.2. Rotundo g. 4A

XIX a. Rusijos imperijos karių ir kitų asmenų kapavietė. 2003 m. tiesiant elektros kabelį A. Rotundo g., ties sklypu Nr. 4 buvo iškasta 0,8x1,8 m dydžio, iki 1,45 m gylio duobė. Aptikta paskirų žmonių kaulų iš suardytų nežinomų kapinaičių. Radinių neaptikta⁶². Ištyrus rastus pavienius žmonių kaulus paaiškėjo, kad jie visi yra 25–40 metų vyrų⁶³.

2006 m. birželio mėn. sklype A. Rotundo g. 4A buvo atlikti žvalgomieji archeologiniai tyrimai. Iškasti 5 archeologiniai šurfai, tyrinėtas 20 m² dydžio plotas. Sklypo pietinėje dalyje kastame šurfe Nr. 5 aptiktas griautinis kapas. Padaryta išvada, kad sklype prieš numatomas statybas būtina atlikti nuodugnius archeologinius tyrimus. Jų metu kasinėtas 1787 m² dydžio plotas. Aptiktas 1,0–1,5 m storio kultūrinio sluoksnio horizontas, susiformavęs XIX–XX a. Jis buvo nukastas mechanizuotai. Sklypo centrinėje ir pietinėje dalyse, smėlio ir priemolio įžemyje, pastebėti stačiakampiai kapų duobių kontūrai. Iš viso tyrinėti 56 kapai. Juose rasti 8 asmenų skeletai. 22 kapuose aptikta nuo 2 iki 5 skeletų. Mirusieji palaidoti vienas šalia kito arba keliais lygiais. 80 asmenų palaikai galvomis orientuoti vakarų arba šiaurės vakarų kryptimi, 5 asmenų – rytų ir pietryčių kryptimis. Mirusieji palaidoti aukštiełninki, ištiestomis kojomis; rankos sudėtos ant krūtinės arba juosmens ir dubens srityje. Sprendžiant iš kapuose

⁶⁰ **Luchtanienė D.** Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios aplinkoje, 1998 m. Ataskaita. LIIA, f. 1, b. 3224, p. 10.

⁶¹ Kovos dėl Vilniaus 1944 m. liepą. *Interneto prieiga:* http://www.antraspasaulinis.net/e107_plugins/content/content.php?content.1161 [tikrinta 2012-11-16]

⁶² **Žukovskis R.** Archeologinių žvalgymų Vilniaus senjo miesto vietos su priemiesčiais (A1610K) bei urbanistikos paminklo teritorijoje (UV-69) Vilniaus m. 2003 metais ataskaita. Vilnius, 2004. LIIA, f. 1, b. 4172, p. 129.

⁶³ **Barkus A.** Palaikų, rastų Vilniuje, Rotundo g., kasant tranšėją elektros kabeliui, antropologinio tyrimo ataskaita. *Įdėtinis lapas ataskaitoje: Žukovskis R.,* Archeologinių žvalgymų Vilniaus senjo miesto vietos su priemiesčiais (A1610K) bei urbanistikos paminklo teritorijoje (UV-69) Vilniaus m. 2003 metais ataskaita. Vilnius, 2004. LIIA, f. 1, b. 4172, p. 130.

aptiktų sutrūnijusios medienos likučių, o aštuoniais atvejais – ir iš rastų geležinių vinių, mirusieji buvo palaidoti karstuose. Aštuoniuose kapuose mirusiųjų kaklo ir krūtinės srityje rasti stačiatikių variniai kryželiai. Dešimtyje kapų rasta nuo 1–2 iki 16–26 vnt. varinių sagų. Nors jokio piešinio jose nepastebėta, manoma, kad tai XIX a. Rusijos kariuomenės uniformų sagos⁶⁴. Aptiktų palaikų antropologinius tyrimus atliko Arūnas Barkus. Tyrimų duomenimis, dauguma mirusiųjų (72 asmenys) vyrai. Daugiau negu pusė jų (48 asmenys) buvo jauni ir vidutinio amžiaus: 5 asmenys – 16–20 metų; 15 asmenų – 20–30 metų; 10 asmenų – 25–35 metų; 18 asmenų – 30–40 metų. Penkiais atvejais palaidotų vyrų amžius nenustatytas. Iš likusių palaidojimų 2 skeletai buvo moterų, 8 – vaikų nuo naujagimio iki 8–10 metų. Vienu atveju aptikta tik suaugusio asmens kojų kaulų dalis; lytis neaiški. Be to, aptikta 72 pavieniai kaulai iš suardytų kapų. Nustatytos kai kurios įdomesnės patologijos. Kapas Nr. 12, skeletas Nr. 2: 30–40 metų vyrui buvo amputuota dešinioji koja, gijimo žymių nėra (vadinasi, netrukus po amputacijos žmogus mirė). Kapas Nr. 21, skeletas Nr. 2: 25–30 metų vyras palaidotas po autopsijos – buvo nupjautas kaukolės skliautas. Autopsija taip pat užfiksuota kape Nr. 43 palaidoto 35–45 metų vyro palaikuose. Kapas Nr. 22: vyresnio nei 30 metų vyro palaikuose užfiksuoti sugiję abiejų kairės rankos dilbio kaulų lūžiai. Kapas Nr. 36, skeletas Nr. 2: jaunesnio nei 30 metų vyro palaikuose užfiksuotas sugijęs kairiojo šlaunikaulio lūžis⁶⁵. Po tyrimų palaikai buvo perlaidoti Šv. Pranciškaus ir Bernardo bažnyčios rūsiuose.

Remdamasis archeologinių tyrimų rezultatais, taip pat atsižvelgdamas į antropologinės analizės išvadą, jog daugumą mirusiųjų sudarė 20–40 metų vyrai, R. Žukovskis padarė išvadą, kad šioje vietoje yra palaidoti carinės Rusijos kariuomenės kariai. Mirtinų sužeidimų osteologinės analizės tyrimų duomenys neleido išvelgti, todėl labiausiai tikėtina, kad mirties priežastis galėjo būti užkrečiamosios ligos, pavyzdžiui, XIX a. pirmoje pusėje siautusi choleros epidemija⁶⁶. Archeologinių tyrimų

⁶⁴ **Žukovskis R.** A. Rotundo g. 4A, Vilniuje, 2006 m. vykdytų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LIIA, f. 1, b. 4720, p. 24.

⁶⁵ **Barkus A.** Palaikų rastų Vilniuje, Rotundo g., 2006 m. antropologinio tyrimo ataskaita. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Žukovskis R. A. Rotundo g. 4A, Vilniuje, 2006 m. vykdytų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LIIA, f. 1, b. 4720, p. 80–84.*

⁶⁶ **Žukovskis R.** A. Rotundo g. 4A, Vilniuje, 2006 m. vykdytų archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LIIA, f. 1, b. 4720, p. 24.

išvados dera su istorinių tyrimų duomenimis. Yra žinoma, kad šioje vietoje buvo laidojamos 1831 m., 1848 m. ir 1853 m. kilusių epidemijų aukos. 1831 m. čia laidoti Rusijos kariuomenės Vilniaus įgulos kariai, o vėliau – ir neturtingi miestiečiai, kūdikiai bei Šv. Jokūbo ligoninėje mirę pacientai. Kapinėse laidota iki 1854 m. Šios kapinės buvo labai apleistos, net neaptvertos⁶⁷.

3. NAUJAMIESTIS

3.1. Kauno g. ir Švitrigailos g. sankirta

Spėjama masinė kapavietė. 2005 m. archeologas S. Sarcevičius atliko archeologinius žvalgymus Kauno ir Švitrigailos gatvių sankirtoje. Statybos darbų metu čia buvo rasta žmonių kaulų be jokių įkapių. Jų chronologija neaiški⁶⁸. S. Sarcevičius neatmeta galimybės, kad šioje vietoje gali būti aptikta apardyta masinė kapavietė, galbūt karių kapai. Žmonių palaikų radimo vietoje statybos darbai buvo sustabdyti, toliau archeologinių tyrimų nevyko. Rastus žmonių kaulus paėmė policijos pareigūnai⁶⁹.

3.2. Mindaugo g.

1831 m. sukilimo laikų Rusijos karių kapavietė. 2000 m. sklype Mindaugo g., tarp namų Nr. 14 ir Nr. 16, buvo vykdomi archeologiniai tyrimai (vadovas – Vidas Daminaitis). Iširtas apie 1360 m² plotas, aptiktos iki tol buvusios nežinomos kapinės. Surasti 44 nesuardyti ir iš dalies apardyti kapai. Daugelis mirusiųjų palaidoti duobėse po vieną, tačiau pasitaikė ir grupinių kapų, kuriuose rasti dviejų, trijų, keturių asmenų palaikai. Dauguma mirusiųjų buvo palaidoti mediniuose karstuose. Beveik visi palaikai buvo apibarstyti kalkėmis. Tai liudija, kad palaikai buvo dezinfekuojami, o čia palaidoti žmonės veikiausiai mirė nuo užkrečiamosios ligos. Šalia palaikų buvo rasti septyni stačiatikių kryželiai ir du medalionai

⁶⁷ Jogėla V., Meilus E., Pugačiauskas V. Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV–XX a.). Vilnius, 2008, p. 148–152.

⁶⁸ Tyrinėjimai, nesuteikę vertingos archeologinės informacijos (sud. Eglė Marcinkevičiūtė) // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006 m., p. 481.

⁶⁹ S. Sarcevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 15 d.).

su rusiškais rašmenimis⁷⁰. Atlikus palaikų antropologinę analizę (autorius – R. Jankauskas) nustatyta, kad tirtame plote buvo palaidota apie 70 asmenų. Palaidotųjų lytis ir amžiaus struktūra aiškiai skiriasi nuo įprastinių kapinių: palaidoti išimtinai vyrai, daugiausia jauni (tik 7 asmenys buvo vyresni nei 40 metų). Anot R. Jankausko, galima įtarti, kad tai specifinė socialinė grupė (pvz., kariai), mirę nuo kokios nors ūmios (galbūt infekcinės) ligos, kuri nepaliko būdingų pažeidimų kauluose. Tačiau panašu, kad bent kai kurie iš palaidotųjų sirgo ilgesnį laiką (vieną dvi savaites). Tai liudytų ūmaus ir poūmio sisteminio periodito pėdsakai bent trylikos individų kauluose. Bent du asmenys sirgo poūmiu pleuritu (nespecifiniu arba tuberkuliozinės kilmės).

R. Jankauskas taip pat atkreipė dėmesį į kapuose Nr. 26 ir Nr. 35 palaidotų asmenų slankstelių patologiją, būdingą bruceliozei. Šia liga užsikrečiama geriant sergančių ožkų pieną. Lietuvoje bruceliozė reta. Ši liga labiau būdinga Europos pietiniams regionams. Gali būti, kad šie žmonės brucelioze užsikrėtė ne Lietuvoje, o atkeliavo jau užsikrėtę.

6 pav. Dviejų asmenų kapas, rastas tiriant XIX a. Rusijos karių kapavietę Mindaugo gatvėje. *Daminaitis V. 2000 m. Vilniuje, sklype Mindaugo gatvėje, tarp namų Nr. 14 ir Nr. 16, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita, f. 1, b. 3718*

⁷⁰ **Daminaitis V.** 2000 m. Vilniuje, sklype Mindaugo gatvėje tarp namų Nr. 14 ir Nr. 16, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita, f. 1, b. 3718; **Daminaitis V.** Tyrinėjimai Vilniuje, Bonifratrų vienuolyne ir Mindaugo gatvėje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2000 metais. Vilnius, 2002, p. 162–163.

Taip pat pastebėta traumų pėdsakų (kape Nr. 3 – sugijęs kairiojo raktikaulio lūžis; kape Nr. 4 – sugijusi muštinė kaktikaulio žaizda; kape Nr. 27 – sugijęs kairiojo žastikaulio lūžis; kape Nr. 32 – sugijusi kairės plaštakos trauma; kape Nr. 36 – sugijusi muštinė žaizda ties kairiuoju kaktos gumburu; kape Nr. 37 – sugijęs nosikaulio lūžis)⁷¹. V. Daminaitis išskėlė prielaidą, kad šioje kapavietėje yra palaidoti 1831 m. Lietuvoje siautusios choleros epidemijos metu mirę Rusijos kariuomenės kariai. 1831 m. balandžio 7 d. feldmaršalas J. Dibičas įsakė 1-osios ulonų divizijos vadui generolui leitenantui kunigaikščiui S. Chilkovui žygiuoti į Lietuvą. Balandžio 11 d. S. Chilkovas su 1-osios ulonų divizijos brigada ir 12-osios artilerijos brigados viena kuopa išžygiavo iš Tiraspolio (dab. Padniestrė, Moldova) į Lietuvą. Šiuose daliniuose gegužės pradžioje ėmė plisti choleros epidemija⁷². Labai tikėtina, kad būtent Rusijos kariai ir atnešė į Lietuvą choleros epidemiją. Pasiekę Vilnių kariai sirgo ir masiškai mirė. Viena iš jų laidojimui parinktų vietų, sprendžiant iš aptiktos kapavietės, buvo iš grafo Liudviko Pliaterio konfiskuotos žemės dabartinės Mindaugo gatvės rajone. Panašu, kad dalis šių kapinių yra atsidūrusios ir po Mindaugo gatvės važiuojamąja dalimi, driekiasi link prekybos centro „Maxima“⁷³.

3.3. Z. Sierakausko g. 15

XIX a. Rusijos karių (?) ir kitų asmenų palaikų antrinio palaidojimo vieta. 2001 m. sklype Z. Sierakausko g. 15 pradėjus statybos darbus ir atkasus demontuojamas inžinerines komunikacijas, rasta paskirų žmonių kaulų, kurie buvo suversti į komunikacijoms iškastas tranšėjas. Atlikus sklypo žvalgomuosius archeologinius tyrimus (tirti trys 2x2 m dydžio žvalgomieji šurfai) konstatuota, kad šioje vietoje nebuvo laidota⁷⁴. Todėl padaryta išvada, kad žmonių kaulai į sklypą Z. Sierakausko g. 15

⁷¹ **Jankauskas R.** Palaikų iš Mindaugo g. (Vilnius, 2000 m.) antropologinio tyrimo rezultatai. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Daminaitis V.* 2000 m. Vilniuje, sklype Mindaugo gatvėje tarp namų Nr. 14 ir Nr. 16, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita, f. 1, b. 3718, p. 32–40.

⁷² **Sliesoriūnas F.** 1830–1831 metų sukilimas Lietuvoje. Vilnius, 1974, p. 158, 203.

⁷³ **Daminaitis V.** 2000 m. Vilniuje, sklype Mindaugo gatvėje tarp namų Nr. 14 ir Nr. 16, vykdytų archeologinių tyrimų ataskaita, f. 1, b. 3718, p. 23–24.

⁷⁴ **Katalynas K.** Žvalgomųjų archeologinių tyrimų ir archeologinių žvalgymų 2001 m. Vilniuje, Z. Sierakausko g. Nr. 15, ataskaita. Vilnius, 2002 m. LIIA, f. 1, b. 3718.

galėjo patekti iš statybų metu ardomų kalvos papėdėje XIX a. buvusių „Pragarėlio [dabartinės Pakalnės gatvės aplinkos istorinis toponimas] našlaičių kapinių“, kuriose iš pradžių (nuo 1831 m.) buvo laidojami choleros epidemijos metu mirę Vilniaus įgulos kariai, vėliau – našlaičiai ir ligoniai iš Šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčios prieglaudos. Kapinės 1854 m. minimos kaip apleistos, netvarkomos, neturinčios netgi tvoros⁷⁵. Tikėtina, kad jas ardyti pradėta 1860 m., statant Vilhelmo Šopeno alaus daryklą greta dabartinės Pakalnės gatvės. Perkėlus palaikus iš „Pragarėlio našlaičių kapinių“ į dabartinę Sierakausko gatvę, atsirado antrinė laidojimo vieta.

Archeologo L. Girlevičiaus duomenimis, Z. Sierakausko g. 15 yra ir nesuardytų, neperlaidotų žmonių palaikų. 2001 ar 2002 m. rengdami laiptelius į pastatę esančią kavinę, statybininkai prie jo rytinio kampo aptiko nesuardytų žmonių palaikų. Kapai nebuvo atkasti iki galo ir vėl užpilti žemėmis, o statybinės konstrukcijos įrengtos taip, kad jų nepažestų⁷⁶.

3.4. Vingio parkas

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos kario kapas. 2003 m. birželio mėnesį Vingio parke esančiose vokiečių karių kapinėse kasant kapo duobes kitose vietose ekshumuotiems vokiečių karių palaikams perlaidoti, aptikti vieno Vokietijos kario palaikai ir šalia jo buvęs kario identifikavimo žetonas⁷⁷.

4. ŽVĖRYNAS

4.1. Traidenio g.

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. Istoriko Sakalo Natkevičiaus duomenimis, apie 1994 m. vykdant statybos darbus Traidenio gatvėje, buvo aptikti trijų žmonių palaikai. Archeologinių tyrimų šioje vietoje nebuvo atlikta. Sprendžiant iš kapavietėje rastų radinių,

⁷⁵ Jogėla V., Meilus E., Pugačiauskas V. Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV–XX a.). Vilnius, 2008, p. 150, 152.

⁷⁶ L. Girlevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 23 d.).

⁷⁷ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Umbettungsbericht. Vingio - Park, Vilnius, 20.06.2003. Vergebene U-Nr.: 001 (*VšĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

aprangos detalių, tai – Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių kapai. Palaikai buvo surinkti ir saugomi Antakalnio kapinių koplyčioje, o vėliau perlaidoti šiose kapinėse⁷⁸.

5. ŽVEJAI

5.1. Žvejų g., Šv. Rapolo parapiinės kapinės

1992 m. gruodžio 2–3 d., vykdant Armijos Krajovos (Armia Krajowa, AK) karių perlaidojimą Rasų kapinėse, bandyta rasti 1944 m. liepos 13 d. Kriauciūnų kaime, Vilniaus rajone, žuvusio ir tuo metu jau neveikiančiose Šv. Rapolo parapiinėse kapinėse slapta perlaidoto AK kapitono Česlavo Grombčevskio (Czesław Grombczewski, slapyvardis – Jurand)⁷⁹ palaikus. Šv. Rapolo parapiinės kapinės formaliai uždarytos 1866 m.⁸⁰ Didelė jų dalis suardyta po Antrojo pasaulinio karo greta Pirmosios elektrinės stantant garažus. Kapo lokalizacija apytikslė, nustatyta pagal vieną mėgėjišką Č. Grombčevskio artimųjų darytą nuotrauką. Kasinėta tranšėjų tinklu; darbus stebėjo lenkų delegacijos narys archeologas prof. habil. dr. Jerzy's Kruppe ir Lietuvos Respublikos atstovas archeologas Kęstutis Katalynas. Rasti Č. Grombčevskio palaikų nepavyko. Rasų kapinėse įrengtas jo ke-notafas (simbolinis kapas).

⁷⁸ S. Natkevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

⁷⁹ Kapitonas Č. Grombčevskis (Czesław Grombczewski-Jurand) buvo AK Vilnijos I brigados, veikusios į šiaurę ir šiaurės rytus nuo Vilniaus, karininkas. Vadovavo brigados avangardui žygiuojant nuo Maišiagalos link performavimo rajono greta Turgelių miestelio. Žuvo 1944-07-13 ryte nuo besitraukiančio iš Vilniaus vokiečių įgulos kulkosvaidžio serijos, bandydamas su savo grupe stabdyti vokiečių prasiveržimą iš Raudonosios armijos apsupto Vilniaus. *Šaltiniai: Korab-Žebryk R. Operacja wileńska AK. Warszawa, 1988, s. 386, 387; taip pat Romano Korab-Žebryko atsiminimai (jis buvo AK poručikas „Korab“, Č. Grombčevskio pavaldinys, dalyvavo mūšyje ir matė savo vado mirtį; taip pat dalyvavo Č. Grombčevskio palaikų paieškoje).*

⁸⁰ **Jogėla V., Meilus E., Pugačiauskas V.** Lukiškės: nuo priemiesčio iki centro (XV–XX a.). Vilnius, 2008, p. 148.

6. ŠNIPIŠKĖS

6.1. Kalvarijų g. pradžia (sunaikintas „Vilniaus kalnelis“)

Spėjama 1812 m. karo Napoleono karių kapavietė. 1950 m. statant naują Žaliąjį tiltą karo metais susprogdinto tilto vietoje, dešiniajame Neries krante, Kalvarijų gatvės pradžioje buvo nuspręsta nukasti vadinamąjį „Vilniaus kalnelį“. Šis kalnelis buvo sakrali vieta – čia stovėjo mūrinė koplytėlė su kryžių nešančio Kristaus skulptūra. A. H. Kirkoras spėjo, kad kalnelyje buvo laidojami kovų su kryžiuočiais metu žuvę žmonės⁸¹, o V. Zahorskis pateikė versiją, kad ten gali būti palaidoti Vilnių puolę

7 pav. Šnipiškių priemiestis XIX a. (dešinėje matyti „Vilniaus kalnelis“ – spėjama, sunaikinta 1812 m. Napoleono armijos karių kapavietė).

Iš Jono Kazimiero Vilčinskio „Vilniaus albumo“ („Album de Wilna“, Paris, 1848)

⁸¹ Kirkor A. H. Przewodnik historyczny po Wilnie i jego okolicach. Wilno, 1880, s. 251; Kirkor A. H. Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem najbliższych stacyj kolei żelaznych. Wilno, 1889, s. 247.

kryžiuočiai arba 1710 m. Vilniuje siautusio maro aukos⁸². 1950 m. statant naują Žaliąjį tiltą, anot archeologinius žvalgymus naikinamo archeologinio objekto vietoje atlikusio M. Černiausko, „*kalnelis ir jame buvusis mūrinis stulpas – kopyltėlė, kurie laiko bėgyje įėjo į istoriją ir sudarė jos neatskiriamą dalį, vykdant socialistines statybas, turėjo užleisti vietą naujiems miesto įrenginiams*“⁸³. Archeologams apie kalvelės naikinimą buvo pranešta, kai statybininkai jau buvo nukasę ketvirtadalį „Vilniaus kalnelio“. Vykdamas archeologinius žvalgymus ir nedidelės apimties archeologinius tyrimus buvo iširtas vienas geriau išlikęs kapas ir fiksuota dešimtys suardytų kapų. Rasta karstų liekanų, vinių, 1664 m. Jono Kazimiero moneta, „buržuazinės“ (suprask – tarpukario) Lenkijos karininko kardas su makštimi (tyrimų metu dingęs), Didžiojo karo laikotarpio (veikiausiai turimas galvoje Pirmasis pasaulinis karas) rusiškas šautuvas (taip pat dingęs). Remdamasis tyrimų duomenimis M. Černiauskas teigė, kad kalnelyje buvo XVII a. datuojamos kapinės, tačiau neatmetė versijos, jog čia galėjo būti ir bent pavienių Napoleono armijos karių kapų, su kuriais jis siejo tyrimų metu rastas sagas su liūtų atvaizdu⁸⁴. M. Černiausko prielaida, kad kalnelyje galėjo būti laidojami ne tik miestiečiai, bet ir 1812 m. karų dalyviai, gana įtikinama. Greta buvusio kalnelio esančioje Šv. Rapolo bažnyčioje ir buvusiam jėzuitų vienuolyne 1812 m. pabaigoje buvo prisiglaudę iš Rusijos besitraukiantys Napoleono kariuomenės 4-ojo korpuso likučiai⁸⁵. Kareiviai nuplėšė bažnyčios stogą, sugadino vargonus, altorius, sudegino suolus. Taip pat čia buvo įrengtas ginklų sandėlis⁸⁶. Tikėtina, kad tam tikras skaičius sužeistų, iš bado ir šalčio mirusių karių galėjo būti palaidoti ir greta buvusiose senose vilniečių kapinėse. Tačiau dėl to, kad sovietmečiu šis laidojimo paminklas buvo visiškai sunaikintas, šios versijos negalima nei patvirtinti, nei paneigti.

⁸² **Zahorski W.** Przewodnik po Wilnie. Wyd. 4. Wilno, 1927, s. 131–133.

⁸³ **Černiauskas M.** Vilniaus kalnelio Dzeržinskio–Ukmergės gatvių sankryžoje stebėjimai-tyrinėjimai. LIIR, f. 1, b.13, p. 4.

⁸⁴ **Černiauskas M.** Vilniaus kalnelio Dzeržinskio–Ukmergės gatvių sankryžoje stebėjimai-tyrinėjimai. LIIR, f. 1, b.13, p. 5–12.

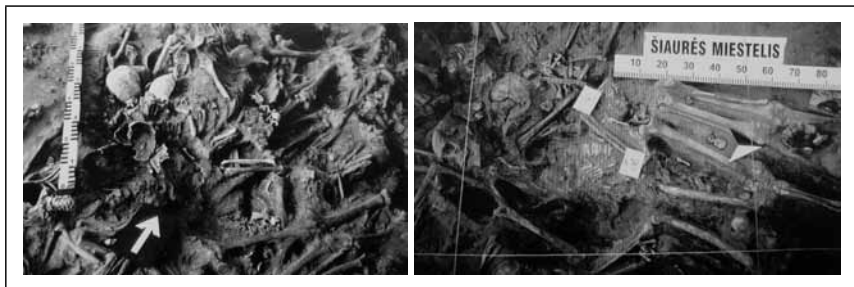
⁸⁵ **Pugačiauskas V.** *Napoleonas ir Vilnius: karinio gyvenimo kasdienybės bruožai*. Vilnius, 2004, p. 100

⁸⁶ Vilniaus bažnyčių įrašai. T. 1. Sud. Włodzimierz A., Ulčinaité E. Vilnius, 2005, p. 283.

7. KAREIVIŠKĖS

7.1. S. Žukausko g.

1812 m. karo Napoleono karių kapavietė. 2001 m. rudenį kasant tranšėją inžinerinėms komunikacijoms buvusio karinių pastatų komplekso, žinomo „Šiaurės miestelio“ pavadinimu, teritorijoje buvo rasta 1812 m. Napoleono kariuomenės karių masinė kapavietė. 2002 m. buvo

8–9 pav. Masinės 1812 m. Napoleono armijos karių kapavietės Šiaurės miestelyje tyrimų fragmentai. *Poškienė J. Masinės Napoleono armijos karių kapavietės Vilniuje, Šiaurės miestelyje, Verkių g. (dab. S. Žukausko g.), 2002 m. LIIR, f. 1, b. 3975*

surengti plataus masto tyrimai, juos vykdė archeologų grupė: Albinas Kuncevičius (vadovas), Justina Poškienė, Tauras Poška, Linas Girlevičius. Antropologinius tyrimus atliko Rimanto Jankausko vadovaujama tyrėjų grupė, kurioje dirbo ir Marselio universiteto (Prancūzija) atstovai. Istorinius tyrimus atliko Virgilijus Pugačiauskas. Buvo ištirtas 600 m² plotas, lauko sąlygomis identifikuota daugiau nei 600 individų. Atliekant išsamius antropologinius tyrimus Vilniaus universiteto antropologijos laboratorijoje nustatyta, kad kapavietėje buvo palaidoti ne mažiau kaip 2724 asmenys. Nustatyta, kad nuo sužeidimų, ligų ir šalčio mirę Napoleono kariuomenės kariai buvo užkasti tos pačios kariuomenės įrengtos gynybinės linijos atkarpoje (redute?). Mirusiųjų kūnai buvo sumesti vienas ant kito be jokios tvarkos ir kapavietėje gulėjo įvairiomis pozomis (ant nugaros, pilvo, šono, kniūbsti ir pan.). Palaikų sluoksnis – iki 0,7 m storio. Greta palaikų rasta ir individualių radinių (daugiausia – uniformų sagų). Aptikta audinių (uniformų, kepurių likučių), batų liekanų, geležinių sagčių, kuprinių užsegimo detalių, virvučių. Iš asmeninių daiktų paminėtinos rožinio liekanos, žalvarinės grandinėlės su kryželio formos

pakabučiais. Aptikta keletas monetų, tarp jų – dvi auksinės prancūziškos 1 luidoro ir viena 2 luidorų nominalo moneta (paašškėjo, kad viena 1 luidoro nominalo moneta yra labai kokybiškas falsifikatas). Taip pat rasta Prūsijos ir Rusijos monetų. Iš ginkluotės fragmentų paminėtinas titnaginis skiltuvas, pistoletui valyti skirta žalvarinė adata su grandinėle, dalis švininės kulkos⁸⁷. Antropologinių tyrimų metu nustatyta, kad greta vyrų, kurie sudarė absoliučią daugumą palaidotųjų, buvo identifiukuoti ir keliasdešimties moterų palaikai. Daugiau nei pusė palaidotųjų buvo jauni (nuo 20 iki 30 metų). Pastebėta traumų pėdsakų. Traumos buvo suskirstytos į tris grupes: sugijusios, begyjančios ir perimortalinės. Daugiausia užfiksuota perimortalinių traumų (įvykusių prieš pat mirtį, mirties metu arba po mirties, pvz., lūžių, atsiradusių lavonus šiuurkščiai renkat iš gatvių, transportuojant, metant į duobę). Fiksuota ir sugijusių arba pradėjusių gyti kovinių traumų (pvz., galimai dėl smūgių durtuvais atsiradusių šlaunikaulių sužalojimų), pėstininkams būdingų padikaulių lūžių⁸⁸.

V. Pugačiauskas surinko istorinę medžiagą, kuria remiantis galima tiksliau sužinoti kapavietės atsiradimo aplinkybes. Ši kapavietė įrengta 1813 m. apie 3 km nuo tuomečio miesto centro, neapgyvendintoje laukymėje, dešiniajame Neries krante, kur Napoleono kariuomenės kariai 1812 m. buvo įrengę lauko įtvirtinimus. Dalis šių įtvirtinimų vėliau, Rusijos kariuomenės padaliniam ir miesto administracijai išvežant mirusių Napoleono kariuomenės karių lavonus, tapo masinės kapavietės vieta. Remiantis išlikusiais šaltiniais galima teigti, kad palaidota kapavietėje buvo apie 7190 karių. Čia taip pat buvo užkasti ir 112 arklių lavonai. Kariai mirė daugiausia ne dėl kovinių sužalojimų, o dėl fizinio išsekimo, šalčio, bado ir ligų (pvz., dėmėtosios šiltinės). Moterų laidojimas kartu su vyrais aiškintinas tuo, kad Napoleono armijos žygiuose dalyvaudavo ir markitančių. Pagal kapavietėje rastas sagas (jų aptikta apie tris tūkstančius) pavyko nustatyti nemažai Napoleono pulkų, kurių kariai yra palai-

⁸⁷ **Poškienė J.** Masinės Napoleono armijos karių kapavietės Vilniuje, Šiaurės miestelyje, Verkių g. (dab. S. Žukausko g.), 2002 m. LIIR, f. 1, b.3975; **Poškienė J.** Napoleono Didžiosios armijos karių masinės kapavietės tyrinėjimai Vilniuje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2002 metais. Vilnius, 2005, p. 220–222.

⁸⁸ **Jankauskas R.** Masinės kapavietės Verkių g. antropologinių tyrimų ataskaita. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje*: **Poškienė J.** Masinės Napoleono armijos karių kapavietės Vilniuje, Šiaurės miestelyje, Verkių g. (dab. S. Žukausko g.), 2002 m. LIIR, f. 1, b.3975, p. 13–22.

doti šioje kapavietėje⁸⁹.

Ištirti žuvusių Napoleono kariuomenės karių palaikai buvo iškilmingai perlaidoti bendrame kape Antakalnio kapinėse.

8. UŽUPIS

8.1. Polocko g. ir Kreivojo skg. sankirta

Antrojo pasaulinio karo laikotarpio (?) kapas XVII a. kapinyno teritorijoje. 1999 m. archeologas Linas Girlevičius atliko tyrimus Polocko gatvės ir Kreivojo skersgatvio sankirtoje, kur rastas XIX–XX a. kultūrinis sluoksnis, pavienių XVIII a. radinių ir aptiktas XVII a. kapinynas. Jame buvo ištirti 22 kapai su 28 visiškai išlikusiais arba apardytais palaikais⁹⁰. Iš bendro konteksto išsiskyrė kapas Nr. 12, galimai datuotinas XX a. Šiame smarkiai apardytame kape, kuriame išlikę tik kojų kaulai, šalia jų buvo rasta brezento likučiais aplipusių pistoleto šovinių⁹¹. Atlikus palaikų antropologinę analizę konstatuota, kad kape palaidotas vyresnis nei 20 metų vyras (?)⁹². Gali būti, kad šiame kape palaidotas Antrojo pasaulinio karo metais žuvęs asmuo, tačiau taip pat neatmestina versija, jog pistoleto šoviniai, suvynioti į brezentą, paprasčiausiai užkasti kapinyno teritorijoje XX a. ir su pačiu kapu neturi nieko bendra.

⁸⁹ **Pugačiauskas V.** Napoleono Didžiosios armijos karių kapavietės 2002 m. rugsėjo tyrimai (istorinė apžvalga). *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Poškienė J.* Masinės Napoleono armijos karių kapavietės Vilniuje, Šiaurės miestelyje, Verkių g. (dab. S. Žukausko g.), 2002 m. LIIR, f. 1, b. 3975, p.8–12.

⁹⁰ **Girlevičius L.** Tyrinėjimai Vilniuje, Polocko g. – Kreivojo skg. sankirtoje, 1999 m. // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1998 ir 1999 metais. Vilnius, 2000, p. 428–429.

⁹¹ **Girlevičius L.** Archeologiniai tyrimai Vilniuje, prie Polocko gatvės – Kreivojo skersgatvio sankirtos, 1999 metais. LIIR, f. 1, b. 3360, p. 24–25, 30.

⁹² **Jankauskas R.** Archeologinių tyrinėjimų 1999 m. Vilniuje, Polocko g. / Kreivasis skg., kaulinės medžiagos antropologinės analizės rezultatai. *Įdėtiniai lapai ataskaitoje: Girlevičius L.* Archeologiniai tyrimai Vilniuje, prie Polocko gatvės – Kreivojo skersgatvio sankirtos, 1999 metais. LIIR, f. 1, b. 3360, p. 91–94.

9. RASOS

9.1. Naujųjų Rasų kapinės

Antrojo pasaulinio karo SSRS karių ir kitų asmenų kapavietė. 2005 m. archeologas Robertas Žukovskis Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (LGGRTC) užsakymu atliko tyrimus (ištyrė dvi perkasas, iš viso – 16,4 m² plotą) Naujųjų Rasų kapinių pietrytiniame pakraštyje, krūmais ir aukšta žole apaugusiame šlaite. LGGRTC buvo gavusi informacijos iš šalia kapinių jau daugelį metų gyvenančio A. J. Kozičiaus (g. 1939 m.), kad šioje vietoje 1945–1948 m. uniformuoti asmenys sunkvežimiais ir vežimais atvažiuodavę ir laidodavę žmonių lavonus. Spėta, kad šioje kapinių teritorijoje būta masinių Antrojo pasaulinio karo ir pokario laikų kapų. Vienoje iš tirtų perkasų (Nr. 2) rasti du masiniai kapai. Kape Nr. I, kurio duobės gylis siekė 2,4 metro, mirusieji suguldyti vienu metu net šešiais sluoksniais. Rasti septynių vyrų (amžius – nuo 20 iki 50 metų; bendras palaidotųjų vyrų amžiaus vidurkis – daugmaž 32 metai) palaikai. Daugelis vyrų į kabo duobę buvo paguldyti ant nugaros ir tik vienas – ant

10 pav. Archeologiniai tyrimai Naujųjų Rasų kapinių pietrytinėje dalyje. Žukovskis R. *Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Naujųjų Rasų kapinių teritorijoje, Vilniuje, 2005 metais ataskaita. Vilnius, LIIA, f. 1, b. 3718*

pilvo. Akivaizdu, kad šiame kape rasti palaidoti sovietinės kariuomenės kariai. Tai liudija šalia daugelio mirusiųjų griaučių aptiktos vienodos aprangos detalės (sagos, dalis kurių yra su penkiakampėmis žvaigždėmis, kai kurios puoštos pjautuvu ir kūju; vienodos diržų sagtys), kaklo srityje rasti geležiniai kabliukai su kilpelėmis (uniforminės aprangos apykaklei susegti) ir kt.⁹³ Ir tyrimų autorius R. Žukovskis⁹⁴, ir antropologinę šios masinės kapavietės medžiagą tyrę R. Jankauskas, A. Barkus ir A. Urbanavičius⁹⁵ priėjo bendrą išvadą, kad nė viename skelete nerasta jokių traumų pėdsakų, leidžiančių įtarti smurtinę mirties priežastį. Iškelta versija, kad mirusieji yra Raudonosios armijos kariai, veikiausiai karo belaisviai, mirę nuo bado ir ligų ir palaidoti vienu metu⁹⁶. Tiesa, dėl kai kurių radinių negalima visiškai atmesti ir kai kurių iš šių žmonių sušaudymo tikimybės. Štai sluoksnyje Nr. 1 rastuose 40–50 metų vyro palaikuose, krūtinės srityje, rasta kulka⁹⁷. Ar tikrai ji nebuvo šio žmogaus mirties priežastis? Sluoksnyje II aptiktuose palaikuose „B“, priklausančiuose 25–30 metų vyrui, krūtinės srityje rastas „švininis šratas“ (?)⁹⁸. Ar jis taip pat nebus susijęs su šio vyro mirties priežastimi? Perkasoje Nr. 2 buvo rasta antra masinė kapavietė. Jos tyrimų metu paaiškėjo, kad šioje taip pat 2,4 m gylio duobėje būta kitos masinės kapavietės. Joje rasti dar 6 žmonių (4 moterų ir 2 vyrų) palaikai.

Akivaizdu, kad bent dalis grupinėje kapavietėje palaidotų asmenų buvo SSRS kariuomenės kariai. Kitų asmenų tapatybė iki šiol lieka mįslė.

9.2. Dunojaus g. 27

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. 2004 m. VšĮ Kultūros vertybių globos tarnyba, gavusi informacijos iš gyventojų apie

⁹³ **Žukovskis R.** Žvalgomųjų archeologinių tyrimų Naujųjų Rusų kapinių teritorijoje, Vilniuje, 2005 metais ataskaita. Vilnius, LIIA, f. 1, b. 3718, p. 8–11.

⁹⁴ **Žukovskis R.** Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Naujųjų Rusų teritorijoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006 m., p. 138–141.

⁹⁵ **Jankauskas R., Barkus A., Urbanavičius A.** Preliminarūs 2005 m. kasinėjimų antropologinės medžiagos tyrimų rezultatai // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006 m., p. 434–455.

⁹⁶ **Žukovskis R.** Žvalgomieji archeologiniai tyrimai Vilniuje, Naujųjų Rusų teritorijoje // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2005 metais. Vilnius, 2006 m., p. 139.

⁹⁷ Ten pat, p. 139.

⁹⁸ Ten pat, p. 139.

privačiame sklype Dunojaus g. 27 esančią Antrojo pasaulinio karo vokiečių karių kapavietę, kartu su Vokiečių karių kapų globos tautinės sąjungos ekshumuotojų grupės Lietuvoje atstovais atliko 11 vokiečių karių palaikų ekshumaciją. Vietos gyventojos A. Bončkovskajos liudijimu, karo pabaigoje jos tėvas palaidojo žuvusius vokiečių karius aviacinės bombos išmuštoje duobėje. Prieš palaidodamas žuvusiuosius, jis esą paėmė vertingesnius daiktus (taip pat ir kario identifikavimo žetonus) ir perdavė juos Raudonojo Kryžiaus organizacijos atstovams. Ekshumacijos metu greta palaikų rastas vienas identifikavimo žetonas ir auksinis vestuvinis žiedas. Palaikai buvo perlaidoti vokiečių karių kapinėse Vingio parke⁹⁹.

10. LIEPKALNIS

10.1. Žirnių g.

Antrojo pasaulinio karo Vokietijos karių kapavietė. 2012 m. birželio 4 d. Žirnių gatvėje, IKEA prekybos centro statybos vietoje, griaunant senų metalinių garažų kompleksą, buvo aptikti nuo penkių iki septynių vokiečių karių (manoma, parašutininkų) palaikai. Įdomi aplinkybė: panašu, kad visi žuvę kariai buvo palaidoti stati¹⁰⁰. Greta rasta aprangos ir amunicijos detalijų, karių identifikavimo žetonai, šalmai ant kaukolių, šešios 1939 m. pagamintos granatos. Granatas ir šovinius sunaikino Juozo Vitkaus inžinerijos bataliono išminuotojai. Kultūros paveldo departamento vyriausioji valstybinė inspektorė Audronė Vyšniauskienė žiniasklaidai teigė, kad palaikai bus perlaidoti vokiečių karių kapinėse Vingio parke¹⁰¹. Kultūros paveldo departamento Vilniaus teritorinis padalinys perdavė VŠĮ Kultūros vertybių globos tarnybai kai kuriuos kapavietėje

⁹⁹ Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge e.V. Umbettungsbericht. Dunojaus g-ve, Vilnius, 17.05.-18.05.2004. Vergebene U-Nr.: 006-016 (*VŠĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

¹⁰⁰ Seną garažų masyvą Vilniuje griaunantys darbininkai aptiko šešių žuvusių kareivių palaikus. *Interneto prieiga:* <http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/sena-garazu-masyva-vilniuje-griaunantys-darbininkai-aptiko-sesiu-zuvusiu-kareiviu-palaikus-582-22378> [*tikrinta 2012-11-16*]

¹⁰¹ Vilniuje aptikti vokiečių parašutininkų palaikai. *Interneto prieiga:* http://www.alfa.lt/straipsnis/14715174/Vilniuje.aptikti.vokieciu.parasutininku.palaikai=2012-06-04_15-40 [*tikrinta 2012-11-16*]

aptiktus radinius: identifikavimo žetoną, odinių diržų fragmentus, gertuvę, šautuvo dalį ir kt.¹⁰² Sprendžiant iš radinių ir palaikų padėties radimvietėje, kariai čia veikiausiai ne palaidoti kape, o žemėmis užversti tranšėjoje, šalimais sproguos artilerijos sviediniui ar aviacinei bombai. Istoriko Sakalo Natkevičiaus duomenimis, palaikai buvo surinkti ir perduoti Teismo medicinos instituto ekspertams. Rengiant šį straipsnį jokių išvadų dėl karių žūties priežasčių ir patirtų traumų dar nebuvo parengta¹⁰³. Yra žinoma, kad 1944 m. liepos 7 d. vakare į Vokietijos kariuomenės nuo bandančių užimti miestą SSRS pajėgų ginamą Vilnių lėktuvais Ju-52 buvo atskraidinti ir oro uoste Kirtimuose išlaipinti apie 200 Vermachto 16-ojo parašutininkų pulko (FJR 16 – Fallschirmjäger Regiment 16) 2-ojo bataliono karių¹⁰⁴. 1944 m. liepos 8 d. ryte juos sutriuškino veikiausiai Raudonosios armijos 29-ojo tankų korpuso 25-oji tankų brigada¹⁰⁵. Veikiausiai Žirnių gatvėje statybų metu buvo aptikti žuvusių 16-ojo parašutininkų pulko karių palaikai.

11. NAUJININKAI

11.1. Tyzenhauzų g. 18A

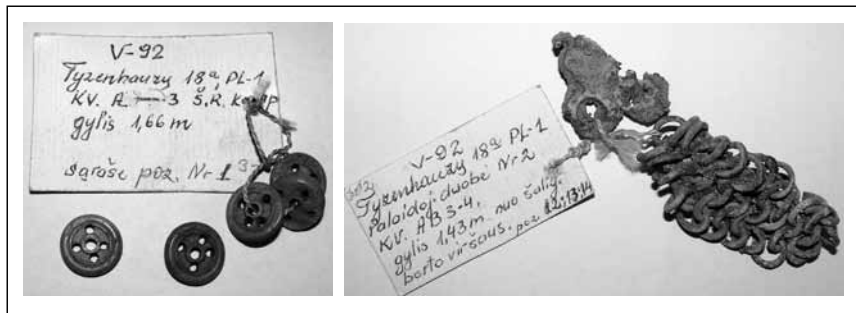
Spėjama 1812 m. karo Napoleono karių kapavietė. 1992 m. archeologas E. Skardžius atliko archeologinius tyrimus Tyzenhauzų g. 18A, šalia Vilniaus gimdymo namų. Tyrimų metu rasta grupinių kapų. Deja, archeologas neparengė tyrimų ataskaitos, tik perdavė radinius Lietuvos nacionaliniam muziejui. Todėl žinoma tik dalis tyrimų rezultatų. Neaiškus nei palaidotų asmenų skaičius, nei tikslesnis palaidojimo pobūdis (tik muziejui perduodamo radinių sąrašo pradžioje užsiminta apie grupinius „palaidojimus“). Tyrimų metu buvo rasta žalvarinių ir kaulinių sagų, dirbinio iš žalvarinės vielos žiedelių fragmentas, trys žalvarinės plokštelės,

¹⁰² Perdavimo–priėmimo aktas. 2012 m. birželio 13 d. Nr. 1 (*VšĮ Kultūros vertybių globos tarnybos archyvas*).

¹⁰³ S. Natkevičiaus žodinė informacija (2012 m. lapkričio 22 d.).

¹⁰⁴ Įtvirtinto Vilniaus rajono komendanto gen. Gerhardo Poelio raportas. U.S. National Archives and Records Administration (NARA), T. 313, Roll 319, fr. 8597961–8597964.

¹⁰⁵ Центральный архив Министерства обороны РФ (ЦАМО), ф. 29 ТК, оп. 1, д. 14, л. 165.

11–12 pav. Radiniai iš spėjamos 1812 m. Napoleono armijos karių kapavietės, 1992 m. tirtos Tyzenhauzų g. 18A. M. Vitkūno nuotraukos, 2012 m.

žalvarinis diržo sagties liežuvelis, geležinė bato kulno pasagėlė, vilnonės kepurės ir milinės (?) apykaklės fragmentų¹⁰⁶. Apžiūrėjus radinius Lietuvos nacionaliniame muziejuje, galima konstatuoti, kad radiniai būdingi XIX a. Tikėtina, kad Naujininkuose rasta masinė (?) kapavietė gali būti priskirta 1812 m. karo aukoms. Šioje vietoje ateityje būtų tikslinga atlikti papildomus archeologinius tyrimus.

12. PANERIAI

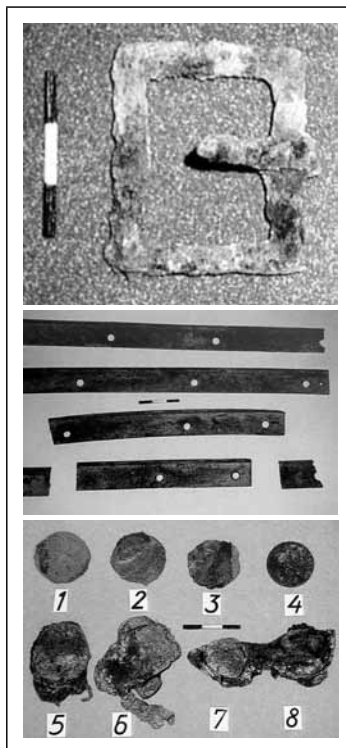
12.1. Ūmėdžių g. 16

1812 m. Napoleono kariuomenės karių arba 1831 m. sukilimo dalyvių kapavietė. 1998 m. buvo atliekami archeologiniai tyrimai (vadovas – Gintautas Zabiela) Žemuosiuose Paneriuose, Ūmėdžių g. 16. Ištyrus 11,5 m² plotą (dvi perkakas), surinkti ne mažiau kaip 16 asmenų palaikų fragmentai. Kapus buvo labai apardę vietos gyventojai, įsirengę sklype daržą ir statę šiltnamį. Buvo rasta geležinė diržo sagtis, žalvarinių lystelių, kelios žalvarinės sagos, audinio fragmentų. Surinkti žmonių kaulai¹⁰⁷. Atlikus palaikų antropologinę analizę paaiškėjo, kad surinkti

¹⁰⁶ Skardžius E. Vilniaus m. gimdymo namų ginekologinis korpusas Tyzenhauzų 18A žv. archeologinių tyrimų plotas už PR fasado šalia 1992 m. iškastos tranšėjos lietaus kanalizacijai. Lietuvos nacionalinio muziejaus Viduramžių ir naujųjų laikų archeologijos skyriaus archyvas, b. 22, p. 1–4.

¹⁰⁷ Zabiela G. Žemųjų Panerių (Vilnius, Ūmėdžių g. 16) žmonių kaulų radimvietės 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LII R, f. 1, b. 3090, p. 3–5.

ne mažiau kaip 16 vyrų palaikų fragmentai. Mirusiųjų amžius – ne daugiau kaip 40 metų, o kai kurie nebuvo sulaukę ir 20-ies. Traumų pėdsakų kauluose nepastabėta. Palaikų amžiaus ir lyties rodikliai leidžia manyti, kad čia būta masinės kapavietės, o joje palaidoti kariai¹⁰⁸. G. Zabiela iškėlė dvi versijas, kas galėjo būti palaidoti šioje kapavietėje: arba 1812 m. gruodį iš Vilniaus besitraukiantys Napoleono kariuomenės kariai, mirę nuo šalčio ir veikiausiai 1813 m. pavasarį palaidoti šioje vietoje, arba 1831 m. birželio 19 d. Panerių kautynėse žuvę sukilėliai. Tąsyk kautynėse žuvo apie 600 sukilėlių, jie buvo palaidoti Paneriuose. Tiksliau atsakyti į šį sudėtingą klausimą padėtų bent kiek išraiškingesnės aprangos detalės, tačiau kapavietėje rastos sagos buvo be piešinių. Tik konstatuota, kad sagos gali būti angliškos ir datuotinos XIX a. pirmąja puse. Taigi, nė viena versija nebuvo iki galo nei patvirtinta, nei paneigta. Tyrimų vadovas padarė išvadą, kad, sprendžiant iš surinktų radinių, antropologinių tyrimų rezultatų ir laidojimo pobūdžio, šioje vietoje greičiausiai buvo užkasti 1812 m. pabaigoje mirtinai sušalusių Napoleono kariuomenės karių palaikai¹⁰⁹.

13–15 pav. Radiniai, aptikti tiriant Napoleono armijos karių arba 1831 m. sukilimo dalyvių kapavietę Paneriuose, Ūmėdžių g. 16. Zabiela G. *Žemųjų Panerių (Vilnius, Ūmėdžių g. 16) žmonių kaulų radimvietės 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita.* LII R, f. 1, b. 3090

¹⁰⁸ **Jankauskas R.** Palaikų iš Žemųjų Panerių (Vilniaus), rastų 1998 m. gegužės mėn., antropologinio tyrimo ataskaita. *Įdėtinis lapas ataskaitoje: Zabiela G.* Žemųjų Panerių (Vilnius, Ūmėdžių g. 16) žmonių kaulų radimvietės 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LII R, f. 1, b. 3090, p. 6.

¹⁰⁹ **Zabiela G.** Žemųjų Panerių (Vilnius, Ūmėdžių g. 16) žmonių kaulų radimvietės 1998 m. archeologinių tyrinėjimų ataskaita. LII R, f. 1, b. 3090, p. 7–8.

BAIGIAMOSIOS PASTABOS

Sudarius iki šiol Vilniaus mieste archeologinių tyrimų metu rastų karių kapaviečių sąvadą tapo akivaizdu, kad žinios apie karių kapus Vilniaus mieste iki šiol buvo nesusistemintos, todėl tik nedidelė jų dalis pateko į istorikų (taip pat ir karo istorikų) akiratį. Dauguma informacijos neskelbta ir saugoma tik archeologinių tyrimų ataskaitų forma. Kai kurių tyrimų duomenys yra nepakankamai dokumentuoti arba išvis nedokumentuoti.

Karių kapų ekshumacijų duomenys dar laukia tyrėjų. Labai svarbu ne tik tinkamai fiksuoti informaciją apie anksčiau atliktas ir mūsų dienomis vykdomas ekshumacijas ir karių palaikų perlaidojimą, bet ir ieškoti pamirštų įvairių kariuomenių karių palaidojimo vietų, jas deramai įamžinti.

Karių kapaviečių tyrimų duomenys yra gana informatyvūs ir gali padėti atskleisti kai kuriuos Vilniaus miesto ir Lietuvos karo istorijos puslapius.

Neabejotina, kad šis sąvadas ateityje bus papildytas naujų archeologinių tyrimų ir ekshumacijų duomenimis.

TOMBES DES SOLDATS À VILNIUS, TROUVÉS LORS DES EXPLORATIONS ARCHÉOLOGIQUES

Dr. Kęstutis KATALYNAS

Musée nationale de Lituanie

Dr. Manvydas VITKŪNAS

Académie de guerre du Général Jonas Žemaitis de Lituanie

La capitale de Lituanie Vilnius est devenue quelque fois l'arène des luttes. Dans la deuxième partie du XIVème siècle la ville était attaquée quelque fois par l'ordre des allemands et ses coalisés. En 1655 la capitale de Lituanie était occupée la première fois par l'armée de pays étrangère, et donc jusqu'à des années 1661 son patron étaient les russes. Pendant que dans les années 1702, Vilnius était occupé par l'armée de la Suède. Les batailles des rebelles combattant pour la liberté de Lituanie et de la Pologne contre les unités de l'armée russe se déroulaient à Vilnius en 1794, et aux environs de Vilnius en 1831. Dans les années 1812 Vilnius devenait l'une des bases principales de la Grande armée du Napoléon lors de l'intrusion dans l'empire de la Russie. Au surplus, dans les années 1863-1864 les exécutions des participants de la révolte étaient faites à Vilnius aussi. Lors des années de la Première guerre mondiale, l'armée de l'Allemagne est occupée la ville de Vilnius sans aucun combat. Dans la période des années 1918-1920 Vilnius passait plusieurs de fois de la main à la main – son patron était les forces de Lituanie, des bolchéviques et des polonais, beaucoup de luttes se sont passées dans la ville et surtout à ses environs. Toutefois, en 1939 Vilnius a rentré dans la juridiction de Lituanie, mais en 1940 les unités de l'armée occupante de l'Union Soviétique se sont y installées. Lors des années de la Deuxième guerre mondiale Vilnius était délabré assez terriblement, puisque les batailles se sont passées juste dans ses rues.

Il y a déjà plusieurs d'années que des explorations archéologiques sont observées dans la ville de Vilnius, en plus des ensevelissements des soldats particuliers ou de ces groupes inconnus étaient trouvées et parfois – des cimetières massives. L'article présente aussi le corpus

réglementaire des tombes des soldats trouvés à Vilnius lors des explorations archéologiques. Les cimetières y inscrites sont celles où les personnes enterrées étaient considérées comme pèries ou des soldats morts à cause des autres raisons, et même la manière d'enterrement (des tombes particulières trouvées dans les endroits inhabituels, des cimetières non typiques différant du contexte générale des cimetières dans la ville, où la plupart des gens enterrées sont des hommes ou presque des hommes), en plus les artefacts étaient trouvées aussi dans les cimetières (l'habillement des soldats, détails des tenues militaires, armes), lors des recherches anthropologiques des lésions (abattues, tirées) causées par des batailles remarquées sur les os permettent de supposer que des personnes enterrées étaient les soldats.

Le corpus réglementaire présente des tombes datées au milieu du XVIIème siècle – milieu du XXème siècle. Il n'existe pas encore des données trouvées lors des explorations archéologiques concernant les ensevelissements de la période ancienne qui pourraient être qualifiées comme les tombes des soldats.

Par ailleurs, le corpus réglementaire ne présente pas de l'endroit d'enterrement exclusif qui était exploré par les archéologues – c'est le cimetière des victimes des structures répressives soviétiques dans le domaine de Tuskulėnai où les personnes tuées dans la prison d'intérieur du Commissariat du Peuple de sûreté de l'Etat (Ministère de la sécurité de l'État) étaient mises en terre dans le secret.

Des tombes des soldats probables de l'armée occupante de Russie résidaient dans la capitale de Grand-duché de Lituanie à Vilnius dans les années 1655-1661 ont été trouvées dans le territoire du château bas de la ville de Vilnius. Néanmoins certains chercheurs estiment que dans un des tombes les participants de la révolte contre l'empire de Russe en 1863-1864 au lieu des soldats russes. En outre, le cimetière massif dans le territoire du parc des Montagnes est attaché avec des événements des années 1655-1661.

Le cimetière massif des soldats de l'armée du Napoléon qui était en train de reculer à l'Ouest vers Vilnius à la fin des années 1812 est vraiment exclusif où au moins 2724 personnes étaient enterrées. De plus, deux cimetières probables des soldats du Napoléon étaient encore trouvés dans la ville.

Dans la lisière occidentale de la ville, à Paneriai, le cimetière est trouvé où les participants de la révolte en 1831 ou les campagnes militaires en 1812 sont enterrées. En outre, lors des explorations archéologiques dans les deux ou trois endroits du centre-ville de Vilnius, les cimetières massifs des soldats de l'empire de Russie disloquée dans la ville au XIXème siècle, sont trouvés.

Dans les différents endroits de Vilnius, les cimetières des soldats de l'armée de l'Union Soviétique ainsi que de l'Allemagne de la période de Deuxième guerre mondiale sont trouvés aussi. Des batailles intensives ont déroulé à Vilnius en été de 1944.

Il est indiscutable que dans l'avenir ce corpus réglementaire sera supplée par les données d'exhumation ou reçus lors des nouvelles explorations archéologiques.

SOLDIERS' GRAVES IN VILNIUS FOUND DURING ARCHEOLOGICAL EXPLORATIONS

Dr. Kęstutis KATALYNAS,
National Museum of Lithuania

Dr. Manvydas VITKŪNAS,
The General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania

Lithuanian capital Vilnius became fighting arena not even once. During the second part of 14th century the city was attacked by German order and its associates several times. In a year 1655, Lithuanian capital was occupied by the army of foreign country for the first time, up until the year 1661 Russians were staying there. In the year 1702, Vilnius was occupied by the Swedish army. In 1794, in Vilnius and, in 1831, in its grounds, battles of the rebels fighting with units of Russian army for the freedom of Lithuania and Poland were held. In the year 1812, Vilnius became one of the most important bases of Napoleon's Great Army during his invasion to the Russian empire. During 1863-1864, in Vilnius, executions were made for the participants of mutiny taking place at that time. During the years of World War I, German army occupied Vilnius without any battle. In the years 1918-1920, Vilnius went from one hand to another several times, it was owned by the forces of Lithuania, Bolsheviks, Poland; in the city and especially in its grounds, battles were taking place. In the year 1939, Vilnius came back to jurisdiction of the state of Lithuania, but just in 1940 occupational army units of Soviet Union established in it. During the years of World War II, Vilnius was destructed quite badly; many battles were taking place in its streets.

By implementing archaeological explorations in Vilnius city for many years, entombments of single soldiers or their groups, sometimes even massive graves are found, which were not known before. In this article digest of soldiers' graves found during archaeological explorations in Vilnius is provided. It includes such gravesites in which the people being buried are considered to be killed or soldiers that were dead for various

other reasons, and the way of burial itself (separate graves found in places that are not common for burial, non-typical gravesites that go out of the common city cemetery context, in which only men or almost only men are buried), artefacts found in gravesite (details of soldiers' clothing, uniform, guns) during the anthropological analysis, injuries of tactical nature (traverse, gunshot) found in the bones, confirm the consideration of treating buried persons as soldiers.

Graves reviewed in the digest are dated from the middle of 17th century to the middle of 20th century. Data about entombments of earlier period, which could be definitely said to be of soldiers are not given by recent archaeological explorations.

In this digest, the exceptional burial place researched by archaeologists is not reviewed, which is the gravesite of Soviet repressive structure victims in Tuskulėnai manor, where during the year 1944-1947 persons killed in inner jail of NKGB (MGB) were secretly buried.

During the year 1655-1661 in the capital Vilnius of Great Duchy of Lithuania, supposedly found graves of soldiers of former occupational Russian army were found in the territory of the Lower castle of Vilnius. However, some of the researchers think that in one of those gravesites, there are no Russian soldiers buried, but participants of mutiny of 1863-1864 against Russian empire. Massive gravesite in the territory of Park of Hills is related to the incidents of the year 1655-1661.

Exceptional one is massive gravesite of Napoleon's army, which was retreating through Vilnius to the west, at the end of 1812, in that gravesite no less than 2724 persons were buried. Two more gravesites that supposedly are of Napoleon's soldiers were also found in the city.

In the western corner of the city, Paneriai, gravesite was found in which participants of 1812 military campaign or participants of the mutiny of the year 1831 are buried. During the archaeological explorations, in two or three places of central part of Vilnius, massive gravesites were found of soldiers of Russian empire army, which were situated in the city in 19th century.

In various places of Vilnius, gravesites of soldiers were found from armies of Germany and USSR from the period of World War II. In the summer of 1944, intensive battles were taking place in Vilnius.

It is certain that in the future this digest will be supplemented with new data of archaeological researches and exhumations.